

Sisekaitseakadeemia
politsei- ja piirivalvekolledž

Kristjan Rumm

**KRIMINAALMENETLUSE SEADUSTIKU MUUDATUSE
MÕJU SIDEETTEVÕTJATELT ANDMETE KOGUMISELE
KRIMINAALMENETLUSES**

Lõputöö

Juhendaja:

Tristan Ploom, LL M

Kaasjuhendaja:

Veronika Ehrenbusch, MA

Tallinn 2023

ANNOTATSIOON

Kolledž/instituut: Politsei- ja piirivalvekolledž	Kaitsmise kuu ja aasta: juuni 2023
Töö pealkiri eesti keeles: Kriminaalmenetluse seadustiku muudatuse mõju sideettevõtjatelt andmete kogumisele kriminaalmenetluses	
Töö pealkiri võõrkeeles: How the changes in the Code of Criminal Procedure affected the collection of communication data from communication companies in criminal procedure	
<p>Lühikokkuvõte: Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ning võõrkeelne resümee on kirjutatud inglise keeles. Lõputöö koosneb 52-st eesti- ja ingliskeelsest allikast ning need on nõuetekohaselt viidatud. Töö koosneb 50-st leheküljest ning selles on kokku 2 lisa ja 8 tabelit.</p> <p>Lõputöö uurimisprobleem: millised on KrMS § 90¹ muudatuse mõjud kriminaalmenetluses sideettevõtjatelt andmete kogumisele? Uurimisprobleemile vastuse leidmiseks püstitati kolm uurimisküsimust. Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada KrMS § 90¹ muudatusest tingitud aspektid seoses sideettevõtjatelt andmete kogumisega kriminaalmenetluse läbiviimisel.</p> <p>Lõputöö koosneb kahest põhipeatükist. Esimene põhipeatükk on teoreetiline peatükk, mis koosneb viiest alapeatükist. Esimeses peatükis antakse ülevaade sideandmete olemusest ja tähtsusest, sideandmete liikidest, sideandmete säilitamisest ning kasutamisest, Eesti eelotsusetaotlusest Euroopa Kohtule ning KrMS-i muudatusest. Teine põhipeatükk on empiiriline peatükk, mis koosneb kolmest alapeatükist. Teises peatükis tuuakse välja uuringu meetodid, protsess ning valim, analüüsitakse intervjuude tulemusi ning tehakse tulemuste põhjal järeldusi.</p> <p>Kokkuvõtlikult on võimalik väita, et seadusemuudatus muutis sideettevõtjatelt andmete kogumise ajakulukamaks, põhjalikumaks ning keerulisemaks. Keerulisemaks selles mõttes, et seaduse muudatuse tulemusena lisandus raske kuriteo kriteerium ning iga kuriteo puhul ei ole võimalik sideandmeid sideettevõtjatelt nõuda. See kitsendab see tõendite kogumise võimalusi kergemate kuritegude puhul.</p>	
Võtmesõnad: sideandmed, kriminaalmenetluse seadustik, liiklusandmed, asukohaandmed, kliendiandmed, euroopa kohus	
Võõrkeelsed võtmesõnad: communication data, Code of Criminal Procedure, traffic data, location data, subscriber data, Judgment of the court	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Kristjan Rumm	
Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma lõputöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.	
Allkiri: <i>allkirjastatud digitaalselt</i>	Kommentaar (soovi korral)
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Tristan Ploom	Allkiri: <i>allkirjastatud digitaalselt</i>
Kaasjuhendaja: Veronika Ehrenbusch	Allkiri: <i>allkirjastatud digitaalselt</i>
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor: Kristian Jaani	Allkiri: <i>allkirjastatud digitaalselt</i>

SISUKORD

ANNOTATSIOON	2
MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS	4
SISSEJUHATUS	5
1. ELEKTROONILISE SIDE ANDMED	9
1.1. Elektroonilise side andmete olemus ja tähtsus.....	9
1.2. Elektroonilise side andmete liigid.....	12
1.2.1. Abonendi- ehk kliendiandmed	12
1.2.2. Liiklusandmed.....	13
1.2.3. Asukohaandmed.....	14
1.3. Elektroonilise side andmete säilitamine.....	15
1.4. Eesti eelotsusetaotlus Euroopa Kohtule	17
1.5. Kriminaalmenetluse seadustiku muudatus.....	18
2. EMPIIRILINE OSA.....	21
2.1. Uuringu meetodid, protsess ja valim	21
2.2. Ekspertintervjuude analüüsi tulemused	24
2.3. Järeldused ja ettepanekud	36
KOKKUVÕTE	39
SUMMARY	42
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	43
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	48
Lisa 1. Ekspertintervjuude küsimused	49
Lisa 2. Ekspertintervjuude analüüsi kodeerimistabel	50

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS

KrMS – kriminaalmenetluse seadustik

EK – Euroopa Kohus

ESS – Elektroonilise side seadus

PPA – Politsei- ja Piirivalveamet

SISSEJUHATUS

Lõputöös uuritakse kriminaalmenetluse raames sideettevõtjatelt andmete kogumist ning kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi „KrMS“) muudatuse mõju sideettevõtjatelt andmete kogumisele kriminaalmenetluses. Euroopa Kohus (edaspidi „EK“) selgitas oma 02.03.2021 kohtuotsuses C-746/18, et KrMS ei ole kooskõlas Euroopa Liidu õigusega, sest prokuratuuri ei saa pidada sõltumatuks asutuseks andmaks elektroonilise side seaduse (edaspidi „ESS“) § 111¹ lg-tes 2-3 nimetatud päringuteks lube. Tuginedes eeltoodule, muudeti KrMS-i selliselt, et edaspidi annab sideandmete päringuteks lube kohus. Samuti täiendati EK otsusest tulenevalt KrMS-i selliselt, et sideandmete loa andmisel arvestab kohus lisaks vältimatule vajadusele ka kuriteo raskust ja laadi ning päringuga kaasnevat isikuõiguse riivet. (H. K. kriminaalasi karistusseadustiku § 199, § 213, § 323 järgi, 2021; Vabariigi Valitus, 2019)

Lõputöö teema on **aktuaalne**, sest 2021. aastal muudeti KrMS-i §-i 90¹, kus on sätestatud sideettevõtjatelt andmete nõudmine. Muudatuse kohaselt annab ESS-i §-i 111¹ lg-tes 2-3 nimetatud päringuteks lubasid uurimisasutustele edaspidi prokuratuuri asemel kohus. Muudatuse eesmärk oli suurendada sõltumatust ja läbipaistvust kriminaalmenetluse raames kogutavate sideandmete päringute teostamisel. Prokuratuuri taotlusel ja kohtu loal võib päringu elektroonilise side ettevõtjale teha ESS-i § 111¹ lg-tes 2 ja 3 loetletud andmete kohta üldjuhul vaid, siis kui tegemist on KrMS § 126² lg-s 2 nimetatud kuriteoga ning kui see on vältimatult vajalik kriminaalmenetluse eesmärgi saavutamiseks. KrMS § 126² lg-s 2 on loetletud kuriteod, mida seadusandja on pidanud niivõrd raskeks, et nende menetlemisel on lubatud kasutada põhiõigusi enim riivavaid jälitustoiminguid. Tuginedes eeltoodule on põhjendatud lubada samade kuritegude korral ka sideandmete päringuid ESS § 111¹ lg-tes 2-3 loetletud andmete kohta. (Õiguskomisjon, 2021)

Vajadus keskenduda ühiskonnale enim kahju tekitavatele ning suurima mõjuga kuritegudele tuleneb ka Riigikogu kriminaalpoliitika põhialustest aastani 2030 ning õiguskaitseasutustele seatud kuritegevuse vastastest prioriteetidest. Eelneva kohaselt on suure mõju ja kahjuga inimkaubanduse-, tehnoloogia-, majandus-, sh rahapesu ja terrorismi, korruptsiooni-, keskkonna- ja narkokuriteod. (Vabariigi Valitsus, 2019; Justiitsministeerium, 2021) Sideettevõtjatelt andmete kogumine on väga tõhus muu hulgas terrorismi ja teiste raskete kuritegude vastases võitluses, mis on nende kuritegude tagajärgi

arvestades hädavajalik, kaitsmaks inimeste õigust elule ja tervisele (Antson, 2022, lk 1)

Uudsus seisneb lõputöö teema esmakordses uurimises peale seaduse muudatust, samuti puuduvad teemat puudutavad mõju-uuringud. Uurimuse läbiviimise tulemusena on võimalik välja selgitada, millised on KrMS-i muudatusega kaasnenud mõjud sideettevõtjatelt andmete kogumisele kriminaalmenetluses. Enne seaduse muudatust on töö teemal kirjutatud kaks magistritööd. Airiin Antson (2021) kirjutas magistritöö teemal „Elektroonilise side andmete säilitamise ja põhiõiguste tagamise vahekord kriminaalmenetluses“. Töö eesmärk oli välja selgitada, kas kehtiv elektroonilise side seadus on põhiseaduspärane ja kas ning kuidas võimaldab Euroopa Kohtu sidevaldkonna praktikast tulenev raamistik tulemuslikult läbi viia menetlusi, tagades puudutatud isikute põhiõigused. Christina Jõesaar (2019) kirjutas magistritöö teemal „Elektroonilise side andmete säilitamine ja kasutamine kriminaalmenetluses“. Töös analüüsis autor elektroonilise side andmete säilitamist ja kasutamist kriminaalmenetluses e-privatsuse määruse ettepaneku, kohtupraktika ja elektroonilise side seaduse väljatöötamiskavatsuse valguses.

Lõputöö teemal läbiviidud rahvusvahelistest uuringutest väärrib märkimist Euroopa Komisjoni poolt läbi viidud uuring „*Study on the retention of electronic communications non-content data for law enforcement purposes*“. Uuringu eesmärk oli koguda teavet elektroonilise side mittesisuandmete ehk metaandmete säilitamise ja neile juurdepääsu õigusliku raamistiku kohta kümnes liikmeriigis, sealhulgas ka Eestis. Uuringu tulemusena saadi andmeid sideandmetele juurdepääsu tingimuse ja andmete säilitamise aja kohta, samuti sideandmete käsitlemise kohta liikmesriigiti. (Dupont, *et al.*, 2020, pp. 16-18)

Lõputöö **uurimisprobleem:** millised on KrMS § 90¹ muudatuse mõjud kriminaalmenetluses sideettevõtjatelt andmete kogumisele?

Lõputöö **uurimisküsimused:**

- 1) Millist kriminaalmenetluse kontekstis vajalikku informatsiooni on võimalik sideandmetest koguda?
- 2) Kuidas mõjutas asjatundjate hinnangul KrMS § 90¹ muudatus sideandmete kogumist tervikuna?
- 3) Millise toiminguga on asendatud kõneeristustest saadud tõendite kogumine?

Lõputöö **eesmärk** on välja selgitada KrMS § 90¹ muudatusest tingitud aspektid seoses sideettevõtjatelt andmete kogumisega kriminaalmenetluse läbiviimisel.

Töö eesmärgi täitmiseks püstitab töö autor **4 uurimisülesannet:**

1. Uurida ning selgitada teoreetiliste allikate abil sideandmete olemust, tähtsust, säilitamist, nende kogumist ja kasutamist kuritegude tõendamisel kriminaalmenetluses, Eesti eelotsusetaotlust Euroopa Kohtule ning kriminaalmenetluse seadustiku muudatuse etappe.
2. Analüüsida sideandmete päringuteks väljastatud lubade statistikat aastatel 2018-2022.
3. Analüüsida Põhja prefektuuri narko- ja organiseeritud kuritegude-, küber- ja majanduskuritegude-, ringkonnaprokuröride, riigiprokuröri ning Keskkriminaalpolitsei operatiivbüroo talitluse juhi arvamusi ja hinnanguid KrMS-i muudatuse mõjude kohta kriminaalmenetluses sideettevõtjatelt andmete kogumisele.

4. Analüüsida teooriat ja uuringu tulemusi ning teha nende põhjal järeldusi KrMS 90¹ muudatuse mõjude kohta sideettevõtjatelt andmete kogumisele kriminaalmenetluses.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks viiakse läbi kvalitatiivne empiiriline uuring (Laherand, 2008, lk 24). Denzin & Lincoln (2000) on välja toonud, et kvalitatiivne uurimine kujutab endast materjali tõlgendamise praktiliste viiside kogumit, mis aitab maailma nähtavamaks muuta. Andmekogumismeetodina kasutatakse poolstruktureeritud eksperdiintervjuusid (Flick, 2009, p. 165). Intervjuu sobib lõputöö teemat arvesse võttes andmekogumismeetodiks seetõttu, et enamik küsimusi on avatud ning nõuavad pikki ja põhjendatud vastuseid (Denscombe, 2003, p. 165). Uuringu valimi moodustamiseks kasutati ettekindlat ehk eesmärgipärast valimit (Teddlie & Yu, 2007, p. 80). Intervjueeritavate kaasamise kriteeriumiteks oli praktilise töö kogemus seoses sideettevõtjatelt andmete kogumisega enne ning peale KrMS § 90¹ muudatust. Uuringu käigus korraldas autor intervjuud Politsei- ja Piirivalveameti (edaspidi PPA) Põhja prefektuuri kriminaalpolitseinike, Keskkriminaalpolitsei operatiivbüroo talitluse juhi, Põhja Ringkonnaprokuratuuri prokuröride ning Riigiprokuratuuri riigiprokuröri ning analüüsib nende poolt antavaid vastuseid. Andmeanalüüsimeetodina kasutatakse kvalitatiivset sisuanalüüsi. Kvalitatiivse sisuanalüüsi uuringud keskenduvad teksti sisule, mis pärinevad poolstruktureeritud intervjuudest (Laherand, 2008, lk 289-290).

Lõputöö koosneb kahest põhipeatükist. Esimene põhipeatükk on teoreetiline peatükk, mis koosneb viiest alapeatükist. Esimeses peatükis antakse ülevaade sideandmete olemusest ja tähtsusest, sideandmete liikidest, sideandmete säilitamisest ning kasutamisest, Eesti eelotsusetaotlusest Euroopa Kohtule ning KrMS-i muudatusest. Teine põhipeatükk on empiiriline peatükk, mis koosneb kolmest alapeatükist. Teises peatükis tuuakse välja uuringu meetodid, protsess ning valim, analüüsitakse intervjuude tulemusi ning tehakse tulemuste põhjal järeldusi.

1. ELEKTROONILISE SIDE ANDMED

1.1. Elektroonilise side andmete olemus ja tähtsus

Käesolevas peatükis selgitatakse teoreetiliste allikate kaudu elektroonilise side andmete olemust ning tähtsust kriminaalmenetluses. Olemusest antakse ülevaade sideandmete jagunemise ning definitsioonide kaudu. Elektroonilise side andmete tähtsuse mõistmiseks antakse ülevaade sellest, kuidas tekkis vajadus sideandmete järele kriminaalmenetluses. Lisaks tuuakse näiteid kaasuste kohta, kus sideandmete kasutamine on võimaldanud kuritegude uurimisel lahenduseni jõuda.

Elektroonilise side andmed (edaspidi „sideandmed“) jagunevad sisuandmeteks (*content data*) ja muudeks kui sisuandmeteks (*non-content data*) ehk metaandmeteks. Sisuandmete puhul on tegemist digitaalses vormingus talletatud elektroonilise teabevahetuse sisuga. Sisuandmed on näiteks e-kirjade ja tekstisõnumite sisu, fotod, videod, hääl, kujutised ja heli. (Tsemin ja Antson, 2022, lk 473) Samuti liigitub sisuandmete alla sotsiaalmeedia kasutajakontode sisu puudutavad andmed (UNODC, 2019). Metaandmetega on aga võimalik kindlaks määrata konkreetse sideseansiga seotud asjaolud (Czerniak, 2021, p. 2). Eeltoodu paremaks mõistmiseks on neid andmeid võimalik võrrelda ümbrikus saadetud kirjaga: kui kirja ümbriku peal olev teave saaja kohta liigitub metaandmete alla, siis ümbriku sees olev kiri on sisuandmed (Laos ja Sepp, 2020, lk 521). Kokkuvõtvalt on sideandmete puhul tegemist kliendiandmete ja sideseanssi kajastavate ajalooliste faktiliste andmetega. Sellekohaselt ei ole sideandmete päringuga võimalik kindlaks määrata isiku reaalselt asukohta reaalses. (Viks, 2018, lk 583)

Vajadus sideandmete säilitamist puudutavate õigusaktide järele kerkis esile pärast 11. septembril 2001 toimunud terrorirünnakuid Ameerika Ühendriikides. Toimunud terrorirünnakud muutsid Lääne ajalugu igaveseks (Russell, 2007, p. 84). Sellest tulenevalt suurenes vajadus terrorismi tõkestamiseks, uurimiseks ja terrorismikuritegudega seotud isikute vastutusele võtmiseks. Välja pakuti erinevaid vahendeid terrorismi ja teiste raskete kuritegude vastu võitlemiseks. Teiste välja pakutud vahendite hulgast tõstetus enim esile sideandmete säilitamine. 2004. aastal Madridis toimunud pommiplahvatus rongis ning 2005. aastal toimunud pommitamine Londonis muutis terrorismiohu Euroopa Liidu piirides vältimatuks. Ühtlustamiseks siseriiklike sätteid ja tagamaks sideandmete kättesaadavuse

raskete kuritegude avastamiseks, uurimiseks ja nende vastu võitlemiseks võtsid Euroopa Parlament ja Nõukogu vastu sideandmete säilitamise direktiivi 2006/24/EÜ. Rahvusvaheliste arutelude tulemusena võtsid kõik Euroopa Liidu liikmesriigid vastu sideandmete säilitamist puudutavad siseriiklikud õigusaktid. (Pedersen jt, 2018, pp. 160-161) 17. detsembril 2007 jõustus ESS, millega koos võttis seadusandja riigisisesele õigusesse üle elektroonilise side andmete säilitamise direktiivi 2006/24/EÜ (Euroopa Liidu Teataja, 2006). ESS-ist tulenevalt kehtestati sideettevõtjale kohustus säilitada kõiki metaandmeid ühe aasta jooksul alates side toimumise ajast. Kuigi sideseansi jooksul tekivad kahte liiki andmed on ESS-i alusel telekommunikatsiooniettevõtjal (edaspidi „sideettevõtja“) üksnes metaandmete säilitamise õigus ja kohustus. Päringu tegemisel sideettevõtjale tuleb siiski lähtuda *ultima ratio* põhimõttest, olenemata sellest, et alates 1. jaanuarist 2013 ei käsitata päringut sideettevõtjale enam jälitustoiminguna. (Vabariigi Valitsus, 2012)

Sideandmete säilitamise kohustus ja nende hilisem kriminaalmenetluses kasutamise võimalikkus on kuritegude uurimise seisukohalt olulise tähtsusega (Signorato, 2015, p. 204). Sideandmete olulisust on rõhutanud ka EK sedastades, et elektrooniliste sideteenuste kasutamisega seotud andmed on oluliseks ja väärtuslikuks vahendiks kuritegevuse ja eriti sellise raske kuriteoliigi nagu organiseeritud kuritegevuse ennetamisel, uurimisel, avastamisel ja kohtus menetlemisel (Euroopa Kohtu liidetud kohtuasjad C-293/12 ja C-594/12, p. 43, 2014). Lisaks on Riigikohus selgitanud, et riigil on kohustus kuritegusid avastada ja uurida, tagades sellega kannatanute õigused ning avalikud huvid (H. K. kriminaalasi karistusseadustiku § 199, § 213, § 323 järgi, 2021). Riigikohus on ka enda lahendites sideandmete tähtsust esile toonud, selgitades, et elektroonilise side andmete kogumine sideettevõtjalt on efektiivne meede saamaks objektiivseid tõendeid isikute suhtlemise fakti ja viibimise koha kohta (R. V., J. L., T. S., R. F. kriminaalasi karistusseadustiku § 212 järgi, 2015). Sideettevõtjalt saadud andmeid saab kasutada iseseisva tõendina, kuid nende põhjal on võimalik koguda ka muid tõendeid (Antson, 2022, lk 3). Ilmestamiseks sideandmete kasutamise olulisust on võimalik näidetena tuua Veronika Dari mõrva juhtum ning Juri Ustimenko pommiplahvatuse juhtum, kus kõneeristuse abil oli mõlema juhtumi uurimises võimalik lahenduseni jõuda. Samuti on asjakohane välja tuua Balti jaama kurikamehe kaasus ning Poseidoni ööklubi süütamise ja mõrva kaasus, kuna nende kahe kaasuse puhul olid sideandmed niivõrd suure kaaluga, et nende kasutamise võimaluseta oleks mõlemad I astme kuriteod võinud jääda lahendamata või nende

lahendamine oleks muutunud tunduvalt keerulisemaks. (Lamp ja Anvelt 2021; Anon, 2010) Kõneeristus on oma olemuselt elektroonilise side võrgu kaudu sõnumite edastamise fakti, kestuse, viisi ja vormi ning andmete edastaja ja vastuvõtja isikuandmete ja asukoha andmete kogumine (Laos ja Sepp, 2020, lk 520). Kõneeristuse abil on võimalik kindlaks teha, millise mobiilimasti piirkonnas isik kõne alustamise ajal oli ning kus see mast asub. See annab võimaluse tagantjäreli tuvastada, kus piirkonnas isik kõne alustamise hetkel oli. (Viks, 2018, lk 583) Lisaks on kõneeristuse abil võimalik kindlaks määrata:

- Helistaja number;
- Kõne liik (kõne, SMS või andmeside);
- Kõne algus, kõne lõpp ja kestvus;
- Tugijaam, mille levialas asus abonentnumber;
- Helistaja IMEI kood ja IMSI;
- Number, kellele helistati;
- Vastaja IMEI kood ja IMSI. (Päeske, 2023)

Olenemata sellest, et sideandmete säilitamine ja nende hilisem kriminaalmenetluses kasutamine on tõendamise seiskohalt oluline, ei ole praegune ESS-i alusel toimuv sideandmete üldise säilitamise süsteem kooskõlas EK seisukohtadega. EK seisukoht sideandmete osas on, et sideandmeid tohib erandina säilitada ja kasutada ainult raske kuritegevuse vastu võitlemisel ning riigi julgeoleku tagamisel, kuid ka nendel juhtudel ei ole põhjendatud sideandmete üldine ja vahet tegemata säilitamine (*general and indiscriminate retention*). (Euroopa Kohtu liidetud kohtuasjad C-511/18 ja C-520/18, p. 168, 2020). Arvestades eeltooduga muutub kindlate kuritegude tõendamine tulevikus raskemaks. Õigusteadlase Jaan Ginter'i hinnangul jäävad tulevikus paljud kuriteod lahendamata või muutub kuritegude tõendamine politsei jaoks oluliselt keerulisemaks (Sarv, 2021).

Kokkuvõttena toob autor välja, et sideettevõtjatelt saadud andmed omavad kriminaalmenetlustes olulist rolli aidates lahendada nii mõnegi keerulise kuriteokaasuse. Teise poole pealt tuleb arvestada, et läbi selliste toimingute on võimalik isiku eraelu kohta teha väga täpseid järeldusi, mis toob endaga kaasa intensiivse põhiõiguste riive. Seega peab sellise toimingu tegemine olema proportsionaalne ning vajalik kriminaalmenetluse eesmärgi saavutamiseks.

1.2. Elektroonilise side andmete liigid

1.2.1. Abonendi- ehk kliendiandmed

Alapunktis 1.1. selgitati, et sideandmed jagunevad sisuandmeteks (*content data*) ning muudeks kui sisuandmeteks (*non-content data*) ehk metaandmeteks. Muid kui sisuandmed eristatakse omakorda läbi erinevate andmekategooriate. Sellega seonduvalt selgitatakse, kuidas toimub andmekategooriate eristamine, defineeritakse andmekategooriate olemust ning millist kriminaalmenetluse seiskohast olulist informatsiooni on erinevatest andmekategooriatest võimalik saada, viimasena tuuakse protsentuaalselt välja erinevate andmekategooriate olulisus kriminaalmenetluses. Käesolevas punktis keskendutakse abonendi- ehk kliendiandmete olemuse selgitamisele.

Elektroonilise sideandmete säilitamise reeglite kohaselt peavad sideettevõtjad ESS-i alusel säilitama abonendi- ehk kliendiandmeid, liiklusandmeid, juurdepääsuandmeid ja asukohaandmeid. Eelmainitud andmete liigid liigituvad muude kui sisuandmete kategooriasse. Õiguslikult on oluline eristada liiklusandmeid, asukohaandmeid ja kliendiandmeid. Neid kolme andmekategooriat eristab ka direktiiv 2006/24/EÜ. ESS aga sellist kolme andmekategooriat ei erista. Säilitamisele kuuluvaid andmeid eristatakse lähtuvalt telefoni- ja mobiiltelefoniteenuse ning interneti-teenuste põhimest andmeliikidest. (Viks, 2018, lk 582)

Abonendi- ehk kliendiandmete (edaspidi „abonendiandmed“) puhul on tegemist andmetega, mille alusel on võimalik kindlaks teha kasutaja (Signorato, 2015, p. 206). Sellised andmed on näiteks nimi, aadress, e-post või telefoninumber ning interneti-teenuste puhul IP-aadressi (Hubbard jt, 2002, p. 362). Abonendi all mõeldakse side teenust kasutavat isikut, kellel on üldkasutatava elektroonilise side teenuse kasutamiseks sideettevõtjaga sõlmitud leping (Graham, 2016, p. 715). Eelpool nimetatud andmed ei teki kõne- või andmesideteenuse kasutamisel, vaid need on fikseeritud kliendilepingus (Viks, 2018, lk 582).

Igakordsel tehnoloogia kasutamisel jäetakse endast maha mingisugused jäljed, mis on vajalikud abonendi tuvastamiseks (Jamison, 2006, p. 12). Sellised andmed on kriminaalmenetluse kontekstis äärmiselt vajalikud. Tulenevalt elektroonilise side andmete liikide väljanõudmise sagedusest omavad abonendiandmed kriminaalmenetlustes

märkimisväärset rolli. Nimelt kerkib Euroopa Liidus toimetatavatest kriminaalmenetlustest enim esile vajadus abonendiandmete järele. 2021. aastal oli Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalmenetlustes nõutud abonendiandmete osakaal 55%. Vajadus abonendiandmete järele oli kõige suurem ka aastatel 2020. ja 2019. Osakaal kõikidest väljanõutud elektroonilise side andmetest moodustas vastavalt 57% ja 52,9%. (Europol, 2022)

1.2.2. Liiklusandmed

Liiklusandmete puhul on tegemist arvutisüsteemi ühe osana toimiva süsteemi, mis tahes arvutiandmetega, mis käsitlevad edastatud teabe päritolu, teabe edastamise sihtkohta, marsruuti, kuupäeva, kellaega, samuti teabe edastamise kestust ning teenuse tüüpi (Eklund, 2019, p. 119). Lihtsustatuna tähendab see seda, et liiklusandmetele juurdepääsu puhul on võimalik teha järeldusi isiku poliitiliste, rahaliste, seksuaalsete, usuliste või muude sättumuste kohta. Mobiiltelefonide puhul on võimalik ka jälgida omaniku geograafilist liikumist (Breyer, 2005, p. 371).

Samuti on asjakohane välja tuua direktiivist 2002/58 pärinev, mis selgitab liiklusandmete olemust laiemalt: „Liiklusandmed võivad sisaldada side edastamiseks tehtud kõnealuse teabe transleeringuid võrgus, mille kaudu side edastatakse. Liiklusandmed võivad muu hulgas koosneda andmetest, mis viitavad side marsruutimisele, kestusele, ajale või mahule, kasutatud protokollile, saatja või vastuvõtja lõppseadme asukohale, võrgule, milles side algab või kus ta lõpeb, ühenduse algusele, lõpule ja kestusele. Lisaks sellele võivad need andmed sisaldada ka vormingut, milles side võrgus edasi antakse.“ (Euroopa Liidu Teataja, 2002)

Liiklusandmete kogum võimaldab saada teavet elektroonilise side vahendi kasutaja sideseansside või tema kasutatavate lõppseadmete asukoha kohta ning seeläbi teha tema eraelu kohta täpseid järeldusi (DeSimmone, 2010, p. 309). Kuna selliste andmete päringutega kaasneb sedavõrd raske põhiõiguste riive, on sellised päringut lubatavad üksnes juhul, kui päringu eesmärk on võitlus raske kuritegevuse vastu või avalikku julgeolekut ähvardava suure ohu ära hoidmisega (Niklas & Miettinen, 2015, p. 292).

Elektroonilise side andmete liikide väljanõudmise sageduse kohaselt on Euroopa Liidus läbiviidavates kriminaalmenetlustes liiklusandmete (sh asukohaandmed) osatähtsus

kasvamas. Kui 2020. aastal moodustas liiklusandmete osakaal kõikidest kriminaalmenetlustes väljanõutud elektroonilise side andmetest 20%, siis aasta hiljem oli see 26% (Europol, 2022).

1.2.3. Asukohaandmed

Asukohaandmeid on võimalik koguda reaajas ning tagantjärele sidettevõtjatelt. Antud lõputöös käsitletakse andmeid, mis kogutakse tagantjärele sidettevõtjatelt. Mobiiltelefoni reaajas positsioneerimine on jälitustoiming KrMS § 126⁵ mõttes, kuid olgu meeldetuletavalt öeldud, et alates 1. jaanuarist 2013 ei ole päring sideettevõtjale enam jälitustoiming. (Voog, 2020)

Asukohaandmed on elektroonilises sidevõrgus või elektrooniliste sideteenuste poolt töödeldavad andmed, mille abil on võimalik kindlaks määrata üldkasutatavate elektrooniliste sideteenuste kasutaja lõppseadme geograafiline asukoht (Ramirez jt, 2016, p. 25). Lihtsustatuna tähendab see seda, et asukohaandmete pinnalt on võimalik tuvastada, millal sideseanss toimus, kui pikk see oli ning kus helistaja või vastuvõtja sideseansi toimumise ajal liikus (Varik, 2021). Direktiiv 2002/58 kirjeldab asukohaandmete olemust järgnevalt: „Asukohaandmed võivad sisaldada kasutaja lõppseadme laiuskraadi, pikkuskraadi ja kõrgust, liikumissuunda, asukohateabe täpsusastet, selle võrgukärje tunnust, kus lõppseade teataval ajal asub, ja asukohateabe salvestamise aega.“ (Euroopa Liidu Teataja, 2002) Kärjetunnuse puhul on tegemist tunnusega, mis näitab, millistest tugijaamast mobiiltelefoni teenus algatati või millises tugijaamas see lõpetati (Dobrinou & Constatinescu, 2010, p. 472).

Tuginedes eeltoodule võimaldavad asukohaandmed näiteks kindlaks määrata isiku elurutiini, ööbimiskoha ning aja, kui kaua mingites kohtades viibitakse (Dixon, 2020, p. 34). Selliste andmete kogumine, töötlemine ja säilitamine sekkub isikute eraelu puutumatusesse ning võib jätta inimesele mulje, et ta on pideva jälgimise all. Sekkumist eraellu põhistatakse sageli sellega, et terroristide tabamine ei ole ilma kõiki isikuid jälgimata võimalik ning et sideandmete säilitamisega kaasnevad mõjud on terrorismikuritegude ennetamise kõrval olematud (Schasmin ja Ginter, 2017, lk 42). Leitakse ka seda, et kui isikul ei ole midagi varjata, siis ei ole isikul ka midagi karta (Bourdillon jt, 2014, lk 72) . Kuna selliste andmete päringutega kaasneb sedavõrd raske

põhiõiguste riive, on sellised päringut lubatavad üksnes juhul, kui päringu eesmärk on võitlus raske kuritegevuse vastu või avalikku julgeolekut ähvardava suure ohu ära hoidmisega (Niklas & Miettinen, 2015, p. 292).

Kokkuvõttena toob autor välja, et sideandmetest rääkides on õigusliku poole pealt oluline eristada liiklusandmeid, asukohaandmeid ja kliendiandmeid. Samuti on võimalik eeltoodust järeltada, et sideandmete abil on võimalik isiku elu kohta teha väga täpseid järeltusi. Väga täpsete järeltuste tegemine eeldab aga seda, et sideandmeid kasutatakse ainult siis, kui selleks on vältimatu vajadus. Seda on oluline järgida, sest sideandmete kasutamisega kaasneb arvestatav põhiõiguste riive.

1.3. Elektroonilise side andmete säilitamine

Alapeatükis antakse ülevaade sideandmete säilitamise ja kasutamise kohta. Eelnevat selgitatakse läbi siseriikliku õigusakti, mille alusel toimub sideandmete säilitamine Eesti Vabariigis. Samuti tuuakse välja andmete liigid, mida seadusandja on kohustanud säilitama.

Sideandmete säilitamiseks annab Eesti siseriiklikus õiguses aluse ESS. 17. detsembril 2007 jõustus ESS, kus on sätestatud sideandmete säilitamist ja kasutamist reguleerivad õigusnormid. Õigusnormid kehtestati selleks, et võtta Eesti õigusesse üle 2006. aastal Euroopa Parlamendi ja Nõukogu poolt vastu võetud direktiiv 2006/24/EÜ, tagamaks sideandmete kättesaadavuse raskete kuritegude avastamiseks, uurimiseks ja nende vastu võitlemiseks. Samuti kohaldas direktiiv elektroonilise sideteenuste ja sidevõrkude pakujate tegevusega kaasnevate või nende töödeldud andmete säilitamist. (Euroopa Liidu Teataja, 2006)

Sideandmete säilitamist direktiivis 2006/24/EÜ reguleerib artikkel 6, kus on sätestatud, et alates side toimumise kuupäevast on liikmesriikidel kohustus sideandmeid säilitada minimaalselt kuu kuue ning kõige rohkem kahe aasta vältel (Euroopa Liidu Teataja, 2006). ESS-i § 111¹ lg 4 kohaselt peavad sideettevõtjad ESS § 111¹ lg-tes 2 ja 3 loetletud andmeid säilitama ühe aasta vältel side toimumise kuupäevast. Rääkides sisuandmete seisukohast, siis ESS-i § 111¹ lg 9 p 4 kohustab sideettevõtjatelt andmete säilitamise korral side sisu kajastavad andmed säilitamata jätma. (Elektroonilise side seadus, 2004)

ESS-i § 111¹ lg 2 kohaselt on telefoni- ja mobiiltelefoniteenuse ning telefoni- ja mobiiltelefonivõrgu teenuse osutaja kohustatud säilitama järgmiseid andmeid (Elektrooniline side seadus, 2004):

- helistaja numbri ning kliendi nime ja aadressi;
- vastuvõtja numbri ning kliendi nime ja aadressi;
- lisateenuse, sealhulgas kõne suunamise või edastamise kasutamise korral valitud numbri ning kliendi nime ja aadressi;
- kõne alguse ja lõpu kuupäeva ning kellaaja;
- kasutatud telefoni- või mobiiltelefoniteenuse;
- helistaja ja vastuvõtja rahvusvahelise mobiilside tunnuse ja nende rahvusvahelise mobiilside terminalseadme tunnuse;
- kärjetunnuse kõne alustamise ajal;
- andmed, mis määratlevad tugijaama geograafilise asukoha viitega kärjetunnusele;
- anonüümse ettemakstud mobiiltelefoniteenuse korral teenuse esmase aktiveerimise kuupäeva, kellaaja ning kärjetunnuse, millest teenus aktiveeriti.

ESS-i § 111¹ lg 3 kohaselt on Interneti-ühenduse, elektronposti ja Interneti-telefoni teenuse osutaja kohustatud säilitama järgmisi andmeid (Elektrooniline side seadus, 2004):

- sidettevõtja poolt eraldatud kasutajatunnused;
- telefoni- või mobiiltelefonivõrgu siseneva side kasutajatunnuse ja telefoninumbri;
- kliendi nime ja aadressi, kelle nimele Interneti-protokolli aadress, kasutajatunnus või number olid side toimumise ajal eraldatud;
- Interneti-telefoni kõne kavandatud vastuvõtja kasutajatunnuse või numbri;
- kavandatud vastuvõtja kliendi nime, aadressi ja kasutajatunnuse elektronposti ning Interneti-telefoni teenuse korral
- Interneti-seansi alguse ja lõpu kuupäeva ning kellaaja konkreetse ajavööndi järgi koos Interneti-protokolli aadressiga, mille on kasutajale eraldanud Interneti-teenuse osutaja, ja kasutajatunnusega
- elektronposti või Interneti-telefoni teenuse kasutamise alguse ja lõpu kuupäeva ning kellaaja konkreetse ajavööndi järgi
- kasutatud Interneti-teenuse elektronposti ja Interneti-telefoni teenuse korral;
- helistaja numbri sissehelistamisega Interneti-ühenduse korral;
- digitaalse kliendiliini või mõni muu tunnuse side algataja kohta.

1.4. Eesti eelotsusetaotlus Euroopa Kohtule

Riigikohus esitas 12. novembril 2018. aastal Euroopa Kohtule eelotsusetaotluse seoses kriminaalasjas tekkinud küsimusega. Euroopa Kohtule esitatud küsimus oli järgnev: kas lubatavateks tõenditeks saab pidada protokolle, mille uurimisasutus on koostanud prokuratuuri loa alusel sideettevõtjalt nõutud andmete kohta. Antud kriminaalasjas ringkonnakohtu poolt tehtud otsuse peale esitas kaitsja kassatsiooni leides, et sidettevõtjatelt saadud andmeid kajastavad protokollid ei ole lubatavad tõendid ning nende alusel süüdistatava süüditunnistamine ei ole põhjendatud, kuna õigusnormid, mis kohustavad sideettevõtjaid säilitama sideandmeid, on vastuolus direktiivi 2002/58/EÜ artikli 15 lg-ga 1. (H. K. kriminaalasi karistusseadustiku § 199, § 213, § 303 järgi, 2021)

Seoses eelotsusetaotlusega esitas Riigikohus Euroopa Kohtule kolm küsimust. Eelotsusetaotluses esitatud esimesega küsimusega soovis Riigikohus välja selgitada, kas direktiivi 2002/58/EÜ artikli 15 lg-t 1 tuleb koostoimes harta artiklitega 7, 8, 11 ja artikli 52 lg-ga 1 tõlgendada nii, et riigiasutuste juurdepääs andmetele, mis võimaldavad kindlaks teha kahtlustatava telefoni ja mobiiltelefoni side lähte- ja sihtkoha, kuupäeva, kellaaja ja kestuse, sideteenuse liigi, kasutatud seadme ja mobiilsideseadme kasutamise asukoha, kujutab endast harta viidatud artiklitega tagatud põhiõiguste riivet, mis on alati nii raske, et sellist juurdepääsu tuleks kuritegude ennetamisel, uurimisel, avastamisel ja menetlemisel piirata võitlusega raske kuritegevuse vastu, sõltumata sellest, millise ajavahemiku kohta säilitatud andmetele on riigiasutustel juurdepääs. Kolleegium pööras enda seisukohas rõhku ajavahemikule, mis omab põhiõiguste riive raskuse hindamisel märkimisväärset rolli. Nimelt asus kolleegium arvamusele, et kui andmeid nõutakse lühikese ajavahemiku kohta nagu näiteks üks päev, siis ei ole nende andmete põhjal võimalik teha ulatuslikke järeldusi isiku eraelu kohta, mistõttu ei saa sellises ulatuses sideandmete nõudmine olla põhjendatud üksnes võitlusega raske kuritegevusega. . (H. K. kriminaalasi karistusseadustiku § 199, § 213, § 303 järgi, 2021)

Eelotsusetaotluses esitatud teise küsimusega soovis Riigikohus täpsustada, kas Euroopa Kohtu asja C-207/16 (*Ministerio Fiscal*) punktides 55-57 väljendatud proportsionaalsuse põhimõtte tähendab sisuliselt seda, et kui esimeses küsimuses viidatud andmete hulk, millele riigiasutustel on juurdepääs, ei ole suur, siis on sellega kaasnev põhiõiguste riive õigustatav üldiselt kuritegude ennetamise, uurimise, avastamise ja menetlemisega ning,

mida raskem on kuritegu, seda intensiivsem põhiõiguste riive on menetluses põhjendatud. (H. K. kriminaalasi karistusseadustiku § 199, § 213, § 303 järgi, 2021)

Eelotsusetaotluses esitatud kolmanda küsimusega soovis Riigikohus välja selgitada, kas prokuratuur on käsitletav sõltumatu haldusasutusena, kes juhib kohtueelset menetlust, kuid hiljem esindab riikliku süüdistust kohtumenetluses, olles üks kohtumenetluse pooltest. (H. K. kriminaalasi karistusseadustiku § 199, § 213, § 303 järgi, 2021)

Kokkuvõttena esitas Riigikohus Euroopa Kohtule kolm küsimust, mis puudutasid tõendite lubatavust ning üleüldiselt sideandmete kasutamist kergemate kuritegude puhul. Järgnevas alapeatükis 1.5. tuuakse välja, kuidas Euroopa Kohus Eesti eelotsuse taotlusele vastas ning millistele järeldustele seoses sellega jõuti.

1.5. Kriminaalmenetluse seadustiku muudatus

Käesolevas peatükis selgitatakse, millest tulenes vajadus muuta kriminaalmenetluse seadustikku. Seejärel antakse ülevaade, millised muudatused kriminaalmenetluse seadustikus tehti. Ülevaade antakse läbi kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu esimese, teise ja kolmanda lugemise (edaspidi esimene lugemine, teine lugemine ja kolmas lugemine).

Enne seaduse muudatust andis kohtueelses menetluses ESS-i § 111¹ lõigetes 2 ja 3 loetletud andmete kohta uurimisasutusele loa prokuratuur. Samuti oli ära märgitud, et eelneva päringu võib teha üksnes siis, kui see on vältimatult vajalik kriminaalmenetluse eesmärgi saavutamiseks. (Kriminaalmenetluse seadustik, 2003) Esimese asjana selgitas Euroopa Kohus oma 02.03.2021 kohtuotsuses C-746/18, et Euroopa Liidu õigusega on vastuolus riigisisised normid, mis võimaldavad ametiasutustele ennetamise, uurimise, avastamise ja kohtus menetlemise eesmärgil juurdepääsu liiklus- või asukohaandmetele, ilma et see juurdepääs piirduks menetlusega, mille eesmärk on võitlus raske kuritegevuse vastu, või avalikku julgeolekut ähvardava suure ohu ärahoidmisega. (Euroopa Kohus, 2021, punkt 45) Teise asjana toodi välja, et Euroopa Liidu õigusega on vastuolus riigisisised normid, mis annavad prokurörile, kelle ülesanne on juhtida kohtueelset menetlust ja vajaduse korral esindada hilisemas menetluses riiklikku süüdistust, pädevuse anda ametiasutustele kriminaalmenetluse läbiviimiseks liiklus- ja asukohaandmetele luba. (Euroopa Kohus,

2021, punkt 59) Euroopa kohtu väljatoodu kohaselt on põhiõiguste riive, mis kaasneb juurdepääsuga liiklus- ja asukohaandmetele niivõrd raske, et vastavalt proportsionaalsuse põhimõttele saavad ainult võitlus raskete kuritegude vastu ja avalikku julgeolekut ähvardava suure ohu ärahoidmine õigustada põhiõiguste raskeid riiveid (Euroopa Kohus, 2021, punkt 35). Samuti märgiti, et tegu on igal juhul raske põhiõiguste riivega sõltumata sellest, millise ajavahemiku kohta on andmetele juurdepääs taotletud (Euroopa Kohus, 2021, punkt 22). Muu hulgas toodi Euroopa Kohtu poolt välja, et seadusandlikud meetmed, mis puudutavad elektroonilise side vahendite kasutajate identiteediga seotud andmete töötlemist, sealhulgas nende juurdepääsu ainuüksi asjaomase kasutaja tuvastamise eesmärgil, võivad olla põhjendatud üldise kuritegude ennetamise, uurimise, avastamise ja kohtus menetlemise eesmärgiga (Euroopa Kohus, 2021, punkt 34).

Järgnevalt on asjakohane selgitada, mida mõtles Euroopa Kohus sõltumatuse nõude all. Sõltumatuse nõue kriminaalvaldkonnas tähendab seda, et vastutav asutus ehk antud kontekstis prokuratuur ei oleks esiteks seotud kriminaaluurimisega ja teiseks, et tal oleks kriminaalmenetluse poolte suhtes neutraalne positsioon. Eelneva kohaselt peaks prokuratuuril kriminaalmenetluses olema kolmanda isiku roll. Euroopa Kohus leidis, et see nii prokuratuuri puhul ei ole, sest prokuratuur juhib kohtueelset menetlust ja esindab vajaduse korral riiklikku süüdistust. (Euroopa Kohus, 2021, punkt 54)

Esimeses lugemises toodi välja, et KrMS § 90¹ lõike 1 regulatsioon võrreldes kehtiva õigusega ei muutu, kuid lõike sõnastust parandatakse. KrMS § 90¹ lõikes 2 muudeti seni kehtinud regulatsiooni. Võrreldes varem kehtinud KrMS-i hetkel kehtiva KrMS-ga, siis varem võis KrMS § 90¹ lõikes 1 nimetamata ja ESS-i § 111¹ lõigetes 2 ja 3 sätestatud andmete päringu teha uurimisasutus prokuratuuri loal, siis edaspidi on sellise päringu tegemise eelduseks prokuratuuri taotlus ning eeluurimiskohtuniku luba. Muu hulgas toodi välja, muudatustest tulenevalt suureneb maakohtunike ning prokuröride töökoormus. (Õiguskomisjon, 2021)

Teises lugemises selgitati, et prokuratuuri taotlusel ja kohtu loal võimaldatakse teha päring elektroonilise side ettevõtjale ESS-i § 111¹ lõigetes 2 ja 3 loetletud andmete kohta, kui tegemist on KrMS-i § 126² lõikes 2 nimetatud kuriteoga kui see on vältimatult vajalik kriminaalmenetluse eesmärgi saavutamiseks. Olgu kordavalt öeldud, et KrMS § 126² lg 2 loetleb ette kuriteod, mida seadusandja on pidanud niivõrd raskeks, et nende menetlemisel on lubatud kasutada põhiõigusi enim riivavaid jälitustoiminguid. Seega on põhjendatud

lubada samade kuritegude korral ka sideandmete päringud ESS-i § 111¹ lõigetes 2 ja 3 loetletud andmete kohta. Lisaks tuuakse välja asjaolu, et lõike 3 teises lauses on jäetud alles paindlikkus, mis arvestab vajadusega teostada päringuid ka kuritegude puhul, mille kindlapiirilise KrMS § 126² lõige 2 muidu välistaks. Selline paindlikkus võimaldab koguda tõendeid ka selliste kuritegude korral, mille toimepanemine toimub tihti vaid sidevahendeid kasutades. Näidetena võib tuua KarS § 217¹ ebaseaduslikult kõrvaldatud ja muudetud identifitseerimisvahendiga terminalseadme kasutamine, KarS § 372 tegevusloata ja keelatud majandustegevus, KarS § 278 eritalituse vale väljakutsumine. Viimasega tagatakse see, et sideandmete päringut on võimalik teha juhul, kui kuritegu ei ole küll loetletud KrMS § 126² lõikes kaks, kuid mille raskus või toimepanemise asjaolud õigustavad sideandmete kasutamist. (Õiguskomisjon, 2021)

Teise ja kolmanda lugemise vahel tegi Riigikohtu kriminaalkolleegium 18.06.2021 otsuse asjas nr 1-16-6179, kus leiti, et ESS-i § 111¹ lg 2 on vastuolus Euroopa Liidu õigusega. Vastuolu ei puudutanud andmete säilitamist identiteedi päringu puhul. Riigikohus leidis, et ESS-i § 111¹ lg 2 ja KrMS-i § 90¹ lg 2 on vastuolus Euroopa Liidu õigusega. See tähendas seda, et ESS-i § 111¹ lg-s 2 kirjeldatud andmeid ei või süüteo menetluse eesmärkidel säilitada ning prokuratuur ei tohi kõnesoleva teabe nõudmiseks luba anda. (H. K. kriminaalasi karistusseadustiku § 199, § 213, § 323 järgi, 2021) Eelnev ei tähenda aga, et kriminaalmenetluse eesmärgil ei võiks kohtu loal teha päringuid nende sideandmete osas, mis on sideettevõtjalt olemas sõltumata säilitamiskohustusest. Sideettevõtted töötlevad sideandmeid ka ärielistel ning sideteenuse nõuete ja kvaliteedi põhimõtete järgimise eesmärgil. KrMS § 90¹ lg 2 viitab küll ESS-i § 111¹ lõikes kaks loetletud andmetele, kuid mitte ESS-i § 111¹ lõike 2 alusel säilitatud andmetele. Sellega seonduvalt saab kuni sideandmete säilitamise regulatsiooni muutmiseni Riigikohtu otsusest nr 1-16-6179 ja seal viidatud Euroopa Kohtu praktikast tulenevalt KrMS § 90¹ lõikes 2 sätestatud päringuga küsida välja üksnes andmeid, mis on sideettevõtjal olemas sõltumata ESS § 111¹ lõikes 2 sätestatud säilitamiskohustusest. (Õiguskomisjon, 2021)

2. EMPIIRILINE OSA

2.1. Uuringu meetodid, protsess ja valim

Lõputöös viiakse läbi **kvalitatiivne empiiriline uuring**, mille eesmärk on välja selgitada, kuidas mõjutas KrMS § 90¹ muudatus sideettevõtjatelt andmete kogumist kriminaalmenetluses. Seejärel analüüsitakse uuringust saadud andmeid, mille põhjal tehakse järeldusi seadusemuudatuse mõjude kohta. Denzin & Lincoln (2000) toovad välja, et kvalitatiivne uurimine kujutab endast materjali tõlgendamise praktiliste viiside kogumit, mis aitab maailma nähtavamaks muuta, samuti on oluline naturalistlik lähenemine. Praktiliste viiside alla kuulub ka lõputöös andmekogumismeetodina kasutatav intervjuu. Samuti on kvalitatiivsele uuringule omane, et uuringu läbiviija läheb uuringus osalejatele koju või töökohale, tagades sellega selle, et uuring viiakse läbi osalejale tema jaoks loomulikus keskkonnas (Creswell, 2003, pp. 181-183). Uuringu käigus viidi 10st intervjuust 9 läbi intervjuueeritava jaoks loomulikus keskkonnas ehk nende töökohas.

Andmekogumismeetodi valikul lähtuti lõputöö eesmärgist ning uurimisküsimustest. Lõputöö eesmärgi täitmiseks ning uurimisküsimustele vastuse saamiseks valiti andmekogumismeetodiks **poolstruktureeritud eksperdiintervjuu** (Flick, 2009, p. 165). Intervjuu sobib antud lõputöö teemat arvestades andmekogumismeetodiks seetõttu, et enamik küsimusi on avatud ning nõuavad pikki ja põhjendatud vastuseid (Denscombe, 2003, p. 165). Lisaks on intervjuu eeliseks see, et andmekogumise protsessis on võimalus andmekogumist vastavalt olukorrale reguleerida ning käsitletavate teemade järjekorda varieerida (Silverman, 2001, p. 13). Poolstruktureeritud intervjuu puhul on tegemist ühe intervjuu liigiga, kus intervjuu küsimused võivad olla eelnevalt küll formuleeritud, kuid intervjuu läbiviija otsustab, mida ning millal on otstarbekas küsida (Robson, 2002, p. 270). Eksperdiintervjuude läbiviimise juures on oluline, et intervjuueeritavad omavad uuritava teemal põhjalikke erialaseid teadmisi ning praktilisi kogemusi (Flick, 2009, p. 166). Eeltoodu on eelduseks sellele, et intervjuueeritava poolt antavad vastused oleksid piisavalt põhjalikud ning erialaspetsiifilised, et nende põhjal oleks võimalik seadusemuudatusest tulenenud mõjusid analüüsida.

Uuringu valimi moodustamiseks kasutati **ettekavatsetud ehk eesmärgipärast valimit** (Teddlie & Yu, 2007, p. 80). Intervjuude läbiviimise aluseks oli luba PPA uurimistööde kooskõlastamise komisjonilt. Intervjueeritavate kaasamise kriteeriumiteks oli praktilise töö kogemus seoses sideettevõtjatelt andmete kogumisega enne ning peale KrMS § 90¹ muudatust. Vastav kriteerium seati autori poolt selleks, et intervjueeritavateks oleksid ametnikud, kes on seadusest tulenenud mõjusid oma töös kogunud. Samuti valiti intervjueeritavad erinevatelt tööliinidelt. Kavandatud intervjuud viidi läbi individuaalintervjuudena, et intervjueeritavatel oleks võimalik end vabalt tunda ning et nende vastused oleksid usaldusväärsed (Hirsjärvi, *et al.*, 2010, lk 197). Antud kontekstis tagas usaldusväärse see, et intervjueeritavatel ei olnud võimalik enda poolt antavates vastustes tugineda kellegi kolmanda poolt väljaöeldule. Intervjuud viidi läbi ajavahemikus 15.03.2023 – 23.03.2023. Kokku intervjueeriti kümmet eksperti. Intervjuu keskmine kestvus oli 33 minutit.

Andmeanalüüsimeetodina kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi ning suunatud ehk selektiivset kodeerimist. Kvalitatiivse sisuanalüüsi uuringud keskenduvad teksti sisule, mis pärinevad poolstruktureeritud intervjuudest. (Laherand, 2008, lk 289-290). Suunatud ehk selektiivne kodeerimine tähendab seda, et kodeerimine toimub vastavalt uurimisküsimustele (Kalmus, *et al.*, 2015). Kõik intervjuud salvestati intervjueeritavate nõusolekul täies mahus. Salvestamiseks kasutati iPhone'i salvestamistarkvara *Voice Memos*. Seejärel intervjuud transkribeeriti. Intervjuude transkribeerimisel kasutas autor MS Word'i transkribeerimise tarkvara. Pärast transkribeerimist kontrolliti tekstimaterjalid üle ning parandati transkribeerimise käigus tekkinud vead. Seejärel märgistati tekstimaterjalides kohad, mis omavad uurimuse seisukohast tähtsust. Järgnevalt loodi kategooriate alla koodid. Koodide loomisel lähtuti sellest, et need oleksid arusaavad ning üheselt mõistetavad. Järgnevalt veenduti, et loodud kategooriad ja koodid on asjakohased ning vähendati koodide arvu. Viimasena loodi eelneva põhjal kodeerimistabel, kuhu koondati kokku kõik kategooriad ning nende alla kuuluvad koodid.

Vahetult enne intervjuude läbiviimist tutvustati intervjueeritavatele lõputöö eesmärki ning meetodikat. Lisaks küsiti täpsustavaid andmeid ametikoha, valdkonna kogemuse ning isikuandmete avaldamise kohta. Kokkuleppe kohaselt intervjueeritavatega asendati nende nimed intervjuude läbiviimise järjekorraga (intervjueeritav 1-10).

Tabel 1. Ekspertintervjuude andmed (autori koostatud)

	Intervjueeritavate initsiaalid	Asutus	Töökogemus	Intervjuu aeg ning koht	Intervjuu kestus
1.	Intervjueeritav 1	Põhja Ringkonnaprokuratuur	5 a.	15.03.2023 Tallinn, Lubja 4	35 min
2.	Intervjueeritav 2	PPA Põhja prefektuuri küber- ja majanduskuritegude talitus	30 a.	16.03.2023 Tallinn, Pärnu mnt 139	40 min
3.	Intervjueeritav 3	PPA Põhja prefektuuri narko- ja organiseeritud kuritegude talitus	30 a.	16.03.2023 Tallinn, Kase 61	31 min
4.	Intervjueeritav 4	PPA Põhja prefektuuri küber- ja majanduskuritegude talitus	5,5 a.	17.03.2023 Tallinn, Pärnu mnt 139	27 min
5.	Intervjueeritav 5	PPA Põhja prefektuuri narko- ja organiseeritud kuritegude talitus	19 a.	20.03.2023 Tallinn, Pärnu mnt 139	30 min
6.	Intervjueeritav 6	PPA Põhja prefektuuri küber- ja majanduskuritegude talitus	7 a.	21.03.2023 Tallinn, Pärnu mnt 139	32 min
7.	Intervjueeritav 7	Keskkriminaalpolitsei operatiivbüroo	20 a.	21.03.2023 Tallinn, Kase 61	45 min
8.	Intervjueeritav 8	Riigiprokuratuur	9 a.	21.03.2023 Tallinn, Wismari 7	40 min
9.	Intervjueeritav 9	Põhja Ringkonnaprokuratuur	5 a.	23.03.2023 Tallinn, Lubja 4	32 min
10.	Intervjueeritav 10	PPA Põhja prefektuuri narko- ja organiseeritud kuritegude talitus	6 a.	23.03.2023 Tallinn, Pärnu mnt 139	22 min

2.2. Ekspertintervjuude analüüsi tulemused

Lõputöö uurimisküsimustele vastuste saamiseks viidi läbi kümme poolstrukureeritud ekspertintervjuud. Kõik intervjuud algasid sissejuhatusena ning enesetutvustusega. Samuti lepidi intervjuueeritavatega kokku intervjuu käik. Ekspertintervjuude eesmärgiks oli valdkonna ekspertide arvamuste ja seisukohtade koondamine, saadud andmete analüüsimine ning kirjeldamine. Vastavalt lõputöö uurimisküsimustele koostas autor intervjuu küsimused (vt Tabel 1).

Tabel 2. Uurimisküsimuste seos intervjuu küsimustega (autori koostatud)

Uurimisküsimused	Intervjuu küsimused
Millist kriminaalmenetluse kontekstis vajalikku informatsiooni on võimalik sideandmetest koguda?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Milliseid andmeid on sideandmetest võimalik koguda? 2. Milliste tõendamiseseme asjaolude kindlakstegemise vajadusest lähtuvalt Te sideandmeid oma töös kasutate?
Kuidas mõjutas asjatundjate hinnangul KrMS § 90 ¹ muudatus sideandmete kogumist tervikuna?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kuidas on muutunud andmete nõudmise taotlemine sideettevõtjatelt pärast KrMS § 90¹ muudatust? Palun kirjeldage peamisi erisusi. 2. Kas ja kuidas on Teie hinnangul muutunud põhjendamiskohustus sideettevõtjatelt andmete nõudmise taotlustes? 3. Kas Teie hinnangul on seaduse muudatuse tõttu muutunud sideandmete päringu loa saamine keerulisemaks ja ajakulukamaks? Palun põhjendage. 4. Kas mõne kuriteoliigi uurimine/tõendamine on seaduse muudatusest tingituna muutunud keerulisemaks? Kui jah, siis millise? Palun põhjendage.
Millise toiminguga on asendatud kõneeristustest saadud tõendite kogumine?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kas kõneeristustest saadavat teavet on võimalik hankida ka muu alternatiivse viisiga? Kui jah, siis millise? 2. Milline on Teie hinnangul kõneeristuse efektiivsus kriminaalmenetluses? 3. Milline on Teie hinnangul seadusemuudatuse mõju sideandmete taotluste arvule?

Vastavalt töös püstitatud uurimisküsimustele koostas autor kategooriad, mille abil on võimalik intervjueeritavate vastustest vajalikke andmeid koguda. Poolstrukureeritud ekspertintervjuude käigus saadud informatsiooni kohta koostas autor kolm kategooriat (vt Tabel 2).

Tabel 3. Uurimisküsimused ja kategooriad (autori koostatud)

Uurimisküsimused	Kategooriad
Millist kriminaalmenetluse kontekstis vajalikku informatsiooni on võimalik sideandmetest koguda?	Saadav informatsioon
Kuidas mõjutas asjatundjate hinnangul KrMS § 90 ¹ muudatus sideandmete kogumist tervikuna?	Seadusemuudatuse mõjud
Millise toiminguga on asendatud kõneeristustest saadud tõendite kogumine?	Alternatiivsed viisid, efektiivsus

Kategooriast „**Saadav informatsioon**“ kujunes välja, millist informatsiooni on sideandmetest võimalik koguda ning mida saadud informatsiooni abil kriminaalmenetluses teha on võimalik. Kategoorias kujunes välja 10 koodi (vt Tabel 3), millega vastati lõputöös püstitatud uurimisküsimusele nr 1: millist kriminaalmenetluse kontekstis vajalikku informatsiooni on võimalik sideandmetest koguda?

Tabel 4. Saadav informatsioon (autori koostatud)

1. Kategooria „Saadav informatsioon“
Kood 1 Isikute liikumine
Kood 2 Suhtlusringkond
Kood 3 Otsene tõend
Kood 4 Kaudne tõend
Kood 5 Edasine planeerimine
Kood 6 Elustiil
Kood 7 Tõendite kinnitamine
Kood 8 Ebakõlade välistamine
Kood 9 Identifitseerimine
Kood 10 Telefonid piirkonnas

Vastates uurimisküsimusele number 1, **millist kriminaalmenetluse kontekstis vajalikku informatsiooni on võimalik sideandmetest koguda**, oli intervjueeritavate poolt kõige sagedamini mainituks kood 1 ehk „Isikute liikumine“, sellele järgnesid kood 2 ehk „Suhtlusringkond“ ja kood 5 ehk „Edasine planeerimine“.

Kõige sagedamini mainiti intervjuudes sideandmete abil isikute liikumiste tuvastamist (kood 1), mida esines kümnest intervjuust kaheksas. Vajadust tuvastada isikute liikumist ilmneb olukordades, kus on toime pandud kuritegu ning uurimisasutusel on teada potentsiaalselt kuriteos kahtlustatav/-ad. Sideandmetest, täpsemalt kõneeristustest, saadava informatsiooni pinnalt on võimalik kindlaks määrata, kas isik/-ud viibisid kuriteo toimepanemise hetkel kuriteopiirkonnas või mitte. Intervjueeritav 1: *„Ütleme näiteks, et kui meil on toime pandud mingi rööv mingis konkreetnes piirkonnas. Siis on meil võimalik nii-öelda kontrollida, et kas näiteks [...] kui meil on teada mingi kahtlustatav või kahtlustatavad, et on võimalik kontrollida, kas tema telefon või numbrid olid sellel ajal selles piirkonnas, kus see rööv toime pandi.“* Teise vajadusena on võimalik välja tuua olukord, kus on toime pandud kuritegu, kuid uurimisasutusele ei ole teada kuriteos kahtlustatav/-ad isik/-ud. Siia konteksti sobitub ka kolmes intervjuus esinenud kood 10 ehk **„Telefonid piirkonnas“**. Kõneeristusest saadava informatsiooni pinnalt on võimalik kindlaks määrata, millised isikud viibisid kuriteo toimepanemise hetkel sündmuskohal või millised isikud viibisid kuriteo toimepanemise ajal sündmuskoha vahetus läheduses. Intervjueeritav 9: *„Näiteks siin kuskil Lasnamäe tühermaanteel leidis kodanik narko pakendi. Meie tahame teada, et kes selle sinna viis. Siis meil ongi vaja kõneeristus võtta, sest et näiteks kui turvakaameraid võib-olla ei ole selles piirkonnas, me ei näe seda liikumist.“*

Kümnest intervjuust seitsmes esines sideandmete abil **isikute suhtlemise** kindlakstegemist (kood 2). Isikute suhtlemise kindlakstegemisega on vahetult seotud ka kümnest intervjuust kuues esinenud kood 5 ehk **„Edasine planeerimine“** ning neljas intervjuus esinenud kood 6 ehk **„Elustiil“**. Vajadus tuvastada isikute suhtlemist ilmneb näiteks olukordades, kus tegemist on narko- ja organiseeritud kuritegevusega. Sellisel juhul kasutatakse andmeid isikute suhtlemise kohta eelinformatsioonina edasiste toimingute planeerimiseks. Intervjueeritav 8: *„Teine viis või teine, milleks me kasutame on, siis ütleme jälitusmenetluse planeerimiseks, et teada saada, siis mõnevõrra selle isiku suhtlusringkonda, kellega ta tavapäraselt võib-olla suhtleb. See on oluline kaardistamiseks, milliseid toiminguid me edasi*

hakkame tegema selles menetluses tõendite kogumiseks. Eeskätt selliste organiseeritud või narkokuritegude puhul on see oluline, et seeläbi saada selline eelteave.“ Intervjuueritav 9: „Tavaliselt ikkagi noh [...] narkokuritegude puhul menetluse alustamisel, kui sa teadki, et sul tuleb pikk jälitusmenetlus. Põhimõtteliselt igal juhul sa tegid selle kõneeristuse, sest sa saad juba selle elustiili, suhtlusringkonna ja sa näed, kuhu sealt nagu edasi minna. Kuhu see isik tegelikult kuulub.“ Lisaks jälitusmenetluse planeerimisele ilmneb vajadus ka uurimistoimingute planeerimiseks. Saadava eelinformatsiooni abil on võimalik planeerida, millisel ajal on võimalik toimingut läbi viia. Intervjuueritav 10: „See ongi mingite muude toimingute [...] kasvõi läbiotsimiste puhul - millal nagu minna. Äkki inimene läheb juba hommikul kell 5.30 kodust ära. Et siis tead, et peab üli vara minema.“ Kolmanda vajadusena on võimalik välja tuua olukord, kus tegemist on pedofiiliaga. Pedofiilia ei hõlma endas ainult füüsilisi tegevusi vaid ka manipuleerimist lapse psüühikaga. Sellises olukorras on suhtlemise tuvastamise abil kindlaksmäärata potsensiaalne kahtlustatav/-ad või ohver/ohvrid. Intervjuueritav 5: „Võimalikud näiteks uued ohvrid. Näiteks pedofiil, et kellega ta suhtleb. Otsime sealt näiteks alaealisi kannatanuid või siis vastupidi, et kui meil on selle alaealise kannatanu number, et siis võimalikku seda kurjategijat sealt, et kes selle profiiliga võiks sobituda.“

Järgnev uuringus selgunud olulised tegurid olid **ebakõlade välistamine** (kood 8) ja **identifitseerimine** (kood 9). Kõigist läbiviidud intervjuudest esinesid tegurid kuues intervjuus. Ebakõlade välistamise vajadus ilmnis eeskätt olukordades, kus kohtueelses menetluses tekkis kahtlus tõendiallikate usaldusväärsuses. Intervjuueritav 8: „Näiteks mingi eeluurimine käib, üks tunnistaja ütleb ühte, teine teist, kolmas võib-olla kolmandat. Keegi ütleb, et oli seal, keegi ütleb, et ei olnud - siis on seega üks viis saada kinnitust ütluste usaldusväärsusele. Kelle ütlused või väited võivad olla usaldusväärsemad, kelle omad mitte.“ Usaldusväärsuse kindlakstegemise puhul on olulised kaks aspekti. Kui hilisemas menetluse faasis tekib taaskord vajadus isikult informatsiooni küsida, siis on välja selgitatud usaldusväärne isik, kelle juurde on võimalik vajaduse korral pöörduda. Teine aspekt on see, et siis on võimalik uurimisasutusel veenduda, et nad liiguvad menetlusega õiges suunas, mitte ei liigu isiku teadlikult antud valeinformatsioonist tingituna vales suunas. Usaldusväärsuse kontrolli tulemusena on ka võimalik kinnitada või ümber lükata püstitatud uurimisversioone. Muu hulgas võib välistamise vajadus kriminaalmenetluses ette tulla olukordades, kus kahtlustatavate hulgas on rohkem kui üks inimene ning tekib vajadus kontrollida, kellel oli võimalik kuritegu toime panna. Intervjuueritav 7: „Mingid

inimesed juba varakult sellest n-ö huviorbiidis olevate isikute hulgast eemaldada. Kui on täiesti selgelt, et ei saanud selles ajas, kohas olla seal, siis see võimaldab meil seda ringi kokku tõmmata vähemalt.“ Sellistes olukordades peab olema kriitiline. Peab arvestama võimalusega, et isik on teadlikult lasknud kellelgi kolmandal viia enda telefoni kuriteopaigaga mitte seotud kohta ning lasknud seal kolmandal isikul näiteks kõne teha, et välistada enda seotust kuriteoga. **Identifitseerimise** vajadus ilmneb olukordades, kus on ilmnenud on telefoninumber, kuid puudub informatsioon, kes seda numbrit kasutab. Kõneeristuse abil on võimalik kindlaks määrata numbriga kasutaja. Selline vajadus võib ilmneda olukordades, kus kuritegelikku äri ajamiseks kasutatakse mobiiltelefone. Intervjueeritav 5: *„Milleks üldse me nagu neid eristusi võtame, et tihtipeale mingisuguse ilmnenud numbriga kasutaja tuvastamiseks või mingi IMEI tuvastamiseks. Narkomüük mingisuguse numbriga alt, et vähemalt mingi aeg oli väga tihti vaja seda numbriga kasutaja tuvastamiseks.*“

Täiendavalt selgusid uuringus koodid „**Otsene tõend**“ (kood 3), mida esines neljas intervjuus, „**Kaudne tõend**“ (kood 4), mida esines kolmes intervjuus ning „**Tõendite kinnitamine**“ (kood 7), mida esines neljas intervjuus. Kui kriminaalmenetluse käigus tekib vajadus sideettevõtjalt sideandmeid pärida, siis esmalt eeldatakse sideandmetest koguda täiesti iseseisev tõend. Intervjueeritav 2: *„Me ikkagi eeldame koguda mingisuguse tõendi, kas üksikuna selle alusel või see annab meile mingi aluse koguda täiendavaid tõendeid*“, kuid sageli on sideandmetest saadav tõend siiski pigem kaudse iseloomuga ning toetavaks tõendiks, mis aitab tugevdada tõendikogumit tervikuna. Intervjueeritav 6: *„Tihti on see kõneeristus [...] ta ei ole nagu otseseks tõendiks vaid pigem selline kaudne tõend, mis võib-olla sul aitab seda heinakuhja [...] kus sa pead nõela või tõendeid otsima nagu väiksemaks teha [...] ütleme siis nii.*“ Intervjuudest selgus, et tõendite kinnitamise vajadus ilmneb eeskätt olukordades, kus on vajalik kontrollida, kas isiku ütlused on usaldusväärsed ning kas nendele saab menetluses tugineda. Intervjueeritav 3: *„Kui meile on oluline see, et selle isiku ütlused vastaksid tõele, kõneeristus seda kinnitab.*“

Kategooriast „**Seadusemuudatuse mõjud**“ kujunes välja, millist mõju on KrMS-i muudatus avaldanud sideandmete kogumisele kriminaalmenetluses. Kategorias kujunes välja 8 koodi (vt Tabel 4), millega vastati lõputöös püstitatud uurimusküsimusele nr 2: kuidas mõjutab asjatundjate hinnangul KrMS § 90¹ muudatus sideandmete kogumist tervikuna?

Tabel 5. Seadusemuudatuse mõjud (autori koostatud)

2. Kategooria „Seadusemuudatuse mõjud“	
Kood 1	Põhjalikumad taotlused
Kood 2	Prokuratuuri asemel kohus
Kood 3	Raske kuriteo kriteerium
Kood 4	Ajakulukus
Kood 5	Kataloogi kuriteod
Kood 6	Masskuriteod
Kood 7	Kohtupraktika areng
Kood 8	Menetluste lõpetamine

Vastates uurimisküsimusele number 2, **kuidas mõjutas asjatundjate hinnangul KrMS § 90¹ muudatus sideandmete kogumist tervikuna**, oli intervjueeritavate poolt kõige sagedamini mainitud kood 1 ehk „Põhjalikumad taotlused“, kood 2 ehk „Prokuratuuri asemel kohus“ ning kood 4 ehk „Ajakulukus“. Eelmainitud koodid esinesid kõigis kümnes intervjuus.

Ühe suurima mõjuna toodi intervjuudes välja, et taotlused sideandmete päringuteks on muutunud märkimisväärselt põhjalikumaks. Seaduse muudatusest tulenevalt kehtestati rangemad tingimused, millal sideandmeid kriminaalmenetluses on võimalik kasutada. Kui tegemist on KrMS § 126² lõikes 2 nimetatud kuriteoga, siis seadusandja on vaikumisi eeldanud, et tegemist on raske kuriteoga ning siis ei pea eraldi põhistama, miks tegemist on raske kuriteoga, kuid siiski on tarvilik ära kajastada, miks on päring sideettevõtjale vältimatult vajalik ning kas kõik muud põhiõigusi vähem riivavamad meetmed on ära kasutatud. Muu hulgas selgus, et tarvilik on lahti selgitada toime pandud kuriteo asjaolud ning põhjendada, millist kriminaalmenetluse kontekstis vajalikku informatsiooni loodetakse sideandmetest saada. Intervjueeritav 5: „*See on nagu 100% muutunud. Kui varem need taotlused olid 2 lehekülge pikad, mõne prokuröri puhul veidi pikemad, aga reeglina oli see lihtne kirjeldus - mis kuriteoga on tegemist ja-ja, mida siis see eristus nagu annab. Et seal ei pidanud nii palju lahti kirjutama kui täna peab ja kohati mul endal tekib selline tunne, et sa kirjutad kogu menetluse sinna lahti ehk siis prokuröril jääbi selline tunne või kohtunikule, aga mida veel, et miks siis eristust on vaja, kui teil on nagu nii palju*

seal olemas. Et-et [...] väga põhjalikult ja väga palju infot peab nüüd nendesse taotlustesse sisestama.“ Samuti asuti seisukohale, et põhjendamiskohustus sideandmete päringuks sarnaneb vaikselt jälitustoimingutele. Intervjueeritav 1: „Täna meil on ikkagi mina ütleks et [...]sarnaneb juba vaikselt jälitusega oma mahu ja põhjendamies ulatuse poolest. Et kohus ikkagi eeldab ka mõneti sarnaselt jälituse, et see ultima ratio on ikkagi lahti kirjutatud, miks on see vältimatult vajalik, miks ei ole võimalik koguda põhiõigusi vähem riivav mate toimingutega neid tõendeid kuriteo kohta.“

Järgneva seadusemuudatuse mõjuna toodi välja, et kui enne KrMSi muudatust andis sideandmete päringuteks loa prokuratuur, siis nüüd annab selle kohus. Kui enne KrMSi muudatus tekkis uurimisasutusel kriminaalmenetluses vajadus sideandmete järele, siis koostas taotluse uurimisasutus ning saatis selle prokuratuurile ning prokuratuur väljastas loa. Peale KrMSi muudatust lisandus eelnevale juurde kohtulik etapp. Kui täna tekib kriminaalmenetluses vajadus sideandmete järele, siis koostab uurimisasutus õiendi, mis saadetakse prokuratuuri. Kui varasemalt kirjutas taotluse uurimisasutus, siis pärast seaduse muudatust teeb seda prokuratuur. Loa andmise või sellest keeldumise otsustab kohus. Intervjueeritav 4: „Peamine erisus ongi see, et nüüd käib selle loa saamine kohtu kaudu. Ehk siis prokurör teeb taotluse, varasemalt oli nii, et see toimus prokuröri loal. Varasemalt, see tähendas seda, et politseilt tuli siis nii-öelda mingi see [...] võis ka prokurörit endalt tulla menetluses see sisend, et mis numbri või millise isiku või millise telefoni osas on vaja teha ja mis perioodil. Siis tegid selle loo ära, allkirjastasid, saatsid politseile tagasi, kes siis veel tegeles selle töötlemisega. Selle loa alusel siis said andmed kätte sideettevõtjalt. Nüüd on lihtsalt tõusetunud see, et sisu on sisuliselt sama ehk siis see jutt, mis sinna kirja läheb, lihtsalt nüüd on see taotlusena [...] see läheb kohtule ja siis kohus teeb selle siis pealdisega kinnitab ja seda ka et, kui see jutt, mis prokurör on kirjutanud, kohus sellega nõustub, siis ta lihtsalt paneb omapoolse allkirja.“

Kolmas oluline mõjutegur oli see, et sideandmete taotlemise menetluslik protsess on võrreldes varasemaga muutunud tunduvalt ajakulukamaks. Ajakulukusega on otseselt seotud ka eelnevates lõikudes mainitud suurenenud põhjendamiskohustus ning kohtu lisandumine. Uuringust selgus, et kohati, kui tegemist on keerulise kuriteoga võib taotluse põhistuse kirjutamine võtta aega terve päeva. Intervjueeritav 1: „Täna võib minna kohati terve päev selle kirjutamiseks muude töökohustuste kõrvalt.“ Varasemalt oli sideandmete taotlemise protsess märkimisväärselt kiirem. Prokuratuur juhib kohtueelset menetlust ning

uurimisasutuse ja prokuratuuri kommunikatsioon on kohtueelse menetluse ajal üpris tihe, tehakse tihedalt koostööd, arutatakse omavahel detaile ning prokuratuur on menetlusega kursis sama palju kui uurimisasutus. Intervjueeritav 9: *„Sa oled kogu aeg oma kriminaalasja sees, siis varasemalt ma andsin kõneeristusi isegi kuskil 5 minutiga.“* Kuna prokuratuur on kriminaalmenetluse uurimissituatsiooniga kursis, ei ole prokuratuurile tarvis menetluse üksikasju nii detailselt lahti seletada, kuid seda on tarvis teha kohtule. Kohus ei ole nii vahetult kohtueelse menetlusega seotud kui seda on prokuratuur. Seega on tarvis kohtule põhjalikumalt toimetatavat kriminaalmenetlust selgitada ning menetluse asjaolusid tutvustada. Intervjueeritav 4: *„Pigem on see, et-et ma pean kohtunikule materjalid tegema ju nähtavaks. Nende skannimine [...] sellise baasi nii-öelda tagamine kohtunikule, et ta saaks taotluse rahuldada, siis kohtunik peab nendega tutvuma.“*

Kümnest intervjuust neljas esines kood 6 ehk **„Masskuriteod“**. Uuringust selgus, et seaduse muudatus on lisaks eelnevale mõju avaldanud kuritegudele, mis ei liigitu raskete kuritegude alla. Seaduse muudatuse tõttu on muutunud sideandmete päring aja- ja töökulukaks toiminguks. Seoses sellega, et kriminaalmenetlusi on palju, töökoormus on suur ning ressursid on piiratud, otsustatakse sageli, et nii-öelda kergemate kuritegude puhul ei ole sideandmete pärimine põhjendatud, kuna see on lihtsalt muutunud tunduvalt töö- ja ajakulukamaks. Intervjueeritav 5: *„Kui prokurör näeb, et see ole kooskõlas selle koormusega, mis temale eristuse tellimisega kaasneb, et siis nad lihtsalt loobuvad sellest. Varavastased mingisugune noh [...] see kahju võib-olla isegi siuke keskpärane, aga nad lihtsalt hindavad seda enda jaoks liiga nagu töömahukaks ja lihtsalt nad ei lähe. Prokurörid kardavad, et kohtunik peab seda kuritegu nii ebaoluliseks, et nad ei lähe.“* Raske kuriteo mõiste on kehtivas õiguses määratlemata, kuid Riigikohus on välja toonud, et Eesti õiguskorras võib rasketeks kuritegudeks pidada eelkõige I astme kuritegusid, kuid tehivoludest sõltuvalt võib raskena käsitada ka niisugust teise astme kuritegu, mida iseloomustab näiteks korduvus või süstemaatilisus, toimepanijate paljusus, kahjustatud õigushüve olulisus, kuriteoga tekitatud kahju ulatuslikkus, kannatanute suur hulk või toimepanijat iseloomustav eriline isikutunnus.

Kõige vähem esinesid intervjuudes kood 7 ehk **„Kohtupraktika areng“** ja kood 8 ehk **„Menetluste lõpetamine“**. Ühes intervjuus kümnest mainis intervjueeritav, et tema hinnangul on ei ole põhistamiskohustus sideandmete päringute taotlustes suurenenud ainult seadusemuudatuse tõttu vaid seda on mõjutanud ka ajas edasiarenev kohtupraktika.

Intervjueeritav 8: „*Kui ma vaatan nii-öelda ajas, kuidas ka näiteks, kas siis vahistamistaotlused või vara arestimisega seotud dokumendid, siis need on üha mahukamaks ja võib-olla põhjalikumaks läinud.*“ Uuringust selgus, et vastavalt vajadusele annab Riigikohus prokuröridele tagasisidet taotluste põhjalikkuse kohta ning on ette tulnud juhuseid, kus Riigikohus on öelnud, et taotlused võiksid olla kompaktsemad.

Intervjueeritav 8: „*Kuigi aeg-ajalt on ka sealt Riigikohtult tagasiside tulnud, et tehke pigem ikkagi kompaktsemad, et katsuge öelda hästi olulist.*“ Ühes intervjuus kümnest mainis intervjueeritav, et peale seda kui Euroopa Kohus enda otsuse tegi valitses ajutine teadmatus. Sideandmete päringud ei olnud ajutiselt enam lubatud, kuna seadust ei olnud veel muudetud. Seoses sellega selgus uuringust, et paljud kriminaalmenetlused lõpetati põhjusel, et lisatõendeid ei olnud koguda võimalik.

Intervjueeritav 7: „*Kui see hallala nagu oli, siis oligi, et meil mingid menetlused jäid seisma, meil ei olnud isikud, me ei teadnud, kes neid kuritegusid toime panevad, meil ei olnud kellegi suhtes ka sellest tulenevalt jälitust teha ja ainuke meetod, kus meil tõendeid koguda oligi võimalik oli kõneeristus [...] ja-ja tegelikult noh [...] tänu sellele regulatsiooni muutusele lendasid toimikud vastu taevast.*“

Kategooriast „**Alternatiivsed viisid, efektiivsus**“ kujunesid välja, milliseid alternatiivseid viise on võimalik kriminaalmenetluses kõneeristuse asemel kasutada, milline on alternatiivsete viiside ning kõneeristuse efektiivsus ning mis seda mõjutavad. Kategoorias kujunes välja 7 koodi (vt Tabel 5), millega vastati lõputöös püstitatud uurimisküsimusele nr 3: Millise toiminguga on asendatud kõneeristustest saadud tõendite kogumine?

Tabel 6. Alternatiivsed viisid, efektiivsus (autori koostatud)

3. Kategooria „Alternatiivsed viisid, efektiivsus“
Kood 1 Sotsiaalmeedia
Kood 2 Internetipõhised kõned
Kood 3 Jälitustoimingud
Kood 4 Läbiotsimine
Kood 5 Ebausaldusväärsus
Kood 6 Head alternatiivi ei ole
Kood 7 Taotluse arvu vähenemine

Vastates uurimisküsimusele number 3, **millise toiminguga on asendatud kõneeristustest saadud tõendite kogumine**, oli intervjueeritavate poolt kõige sagedamini mainitud kood 4 ehk „Läbiotsimine“, kood 7 ehk „Taotluse arvu vähenemine“ ning kood 2 ehk „Internetipõhised kõned“.

Kõige sagedamini mainiti intervjuudes kõneeristuse alternatiivina läbiotsimist. Läbiotsimist mainiti kõigis kümnes intervjuus. Uuringust selgus, et läbiotsimist kasutati kõneeristuse alternatiivina perioodil, mil Euroopa Kohus tegi lahendi Eesti eelotsusetaotluse osas ning KrMS § 90¹ oli veel muutmata. Uuringust selgus, et sisuliselt käis see protsess nii, et prokuratuur taotles kohtult läbiotsimise luba sidettevõtja andmebaasides ja serverites, eesmärgiga saada teavet numbrite, telefonide ning isikute osas. Intervjueeritav 7: „*See oli mingi periood, kui meil seda seadusemuudatust veel ei olnud, siis me taotlesime kohtult läbiotsimisi sideettevõtjate juures ehk siis konkreetse sideettevõttega, kes siis oli Eestis – Telia, Elisa või Tele 2. See on üks viis, kuidas on võimalik saada seda teavet alternatiivselt. Taotlesime läbiotsimist selle sideettevõtja andmekandjate serverites, et me saaksime need andmed numbrite või telefonide osas ja siis me saime selle teabe kätte.*“ Selle protsessi puhul ei käidud sideettevõtja ruumides füüsiliselt läbiotsimas vaid sideettevõtjale edastati läbiotsimisemäärus. Intervjueeritav 6: „*Me saatsime sideettevõtjale läbiotsimismääruse, siis sideettevõtja luges selle läbi, siis kirjutas sinna alla, et ta on nõus vabatahtlikult välja andma neid andmed.*“ Uuringust selgus, et läbiotsimisel kõneeristuse alternatiivina oli omajagu puuduseid. Läbiotsimismäärusesse kirjutati lahti kõik kuriteoga seonduvad asjaolud ning need sattusid mingiks hetkeks sideettevõtja esindaja valdusesse, kellel oli võimalik kuriteoasjaolude ja määruses olevate isikuandmetega tutvuda. Kuna sideettevõtja ei ole kriminaalmenetlusega seotud, siis ei ole põhjendatud, et tal on selliste delikaatsete andmetega võimalik tutvuda. Intervjueeritav 5: „*Mille poolest oli veel nagu eriti siuke halb variant, et läbiotsimisel sa kirjutad praktiliselt ju kogu faabula lahti ja läbiotsimisele ju kirjutab alla see vastaspool ehk siis kõik need menetluse andmed sattusid, siis korraks selle sideoperaatori kätte esindaja kätte. Ta sai tutvuda nende andmetega, mis tegelikult seda ei peaks huvitama, et kes keda seal tappis või kes kellele on narkot müüinud.*“ Teise puudusena on võimalik välja tuua see, et võrreldes standardse kõneeristusega oli see tundavalt ajakulukam. Intervjueeritav 9: „*See toimis, aga see oli väga aja ja seadusmahukas, veel ressursimahukas.*“ Muu hulgas selgus, et alternatiiviks on lisaks eelnevale ka füüsiline läbiotsimine, kus kahtlustatavalt võetakse kinnipidamise või läbiotsimise käigus ära

telefon. Hiljem on võimalik telefoni siseneda ning andmetöötuse käigus vajaminevad andmed kätte saada. Samuti on sellise alternatiivi puhul võimalik ligi pääseda ka sisuandmetele, mida tava kõneeristusega saada ei ole võimalik. Intervjueeritav 10: „Läbiotsimine, ka füüsiline läbiotsimine tegelikult, et kui me võtame telefoni ära, kas siis kinnipidamisel või läbiotsimisel, siis on meil võimalik ka sinna siseneda ja tegelikult need andmed lihtsalt nagu andmetöötuse käigus saada.“

Lisaks selgus uuringus, et võrreldes seadusemuudatusele eelneva ajaga, on taotluse arv sideandmete päringuteks märkimisväärselt vähenenud. Seda mainiti kõigis kümnes intervjuus. Intervjueeritav 2: „Ma arvangi, et sideettevõtjatelt andmete kogumine on märgatavalt vähenenud pärast riigikohtu otsust ja seadusemuudatust.“ Eeltoodud kinnitavad ka järgnevad tabelid, kus on kajastatud load sideandmete päringuteks enne ja pärast seadusemuudatust (vt Tabel 6. ja 7.)

Tabel 7. Aastatel 2018-2020 prokuratuuri poolt välja antud load sideandmete päringuteks (Õiguskomisjon, 2021).

Aasta	Lubade arv
2018	3319
2019	2706
2020	2828

Tabel 8. Aastatel 2021-2023 (21.03.2023 seisuga) prokuratuuri/kohtu poolt välja antud load sideandmete päringuteks.

Aasta	Lubade arv
2021 I. poolaasta	1680
2021 II. poolaasta	110 läbiotsimise luba
2022	525
21.03.2023 seisuga	170

Järgneva tegurina selgus uuringust, et kõneeristuse efektiivsus on viimaste aastatel vähenenud, kuna tavakõned asenduvad ühaenam krüpteeritud- ja internetikõnedega. Seda mainiti üheksas intervjuust kümnes. Kõneeristuse efektiivsuse langus on mõjutanud arvu sideandmete päringuteks. Intervjueeritav 6: „Üldisemalt kõneeristuse efektiivsuse osas, siis oma praktikas saan öelda seda, et aastatega on see märgatavas langustrendis olnud.“

Kõneeristus ei ole enam nii efektiivne meede selle teabe või tõendi kogumiseks kui ta oli 5 või 10 aastat tagasi. Ikkagi see trend, et kui meil on internetipõhised kõned või suhtlus nii-öelda rakenduste kaudu, kas või lihtsalt sõnumi, kus iganes mingi Whatsapp, iMessage, et siis need on kahjuks andmed, mis selles kõneeristuses ei kajastu. Ma arvan minu menetletud asjade puhul ongi see, et sa saad võib-olla mingisuguse pildi, et kes kus kohas viibib, võib-olla kellega suhtleb, aga üldiselt need kõneeristused ei ole enam väga produktiivsed.“

Kümnest intervjuust kaheksas toodi välja, et kõneeristuse alternatiivina on võimalik kasutada sotsiaalmeediat. Uuringust selgus sotsiaalmeedia otsingutest on teinekord võimalik isiku kohta rohkem informatsiooni saada kui kõneeristustest. Sotsiaalmeedia otsingutega on näiteks võimalik kindlaks teha suhtlusringkond. Kui sotsiaalmeediasse on lisatud mingeid pilte või videosid, siis on võimalik saada informatsiooni isiku viibimise kohta ning aja kohta, kuid peab arvestama sellega, et pilt võib olla lisatud ka hiljem. Intervjueeritav 4: *„Ma mõtlesingi, et tegelikult võib-olla nii, et sellest kõneeristusest pole suurt tolku midagi ja saadki palju rohkem teavet isiku, kas siis sotsiaalmeediakontodelt - mingi OSINTi analüüsil või lihtsalt telefonist, mingite piltide, videote, suhtluse osas.“* Järgnevalt on mõistlik analüüsi kaasta kood 5 ehk „Ebausaldusväärsus“. Analüüsides sotsiaalmeediat, kui kõneeristuse alternatiivi teisest küljest, selgus uuringus, et sotsiaalmeediast saadud informatsiooni suhtes tuleb kriitiline ning sageli ei ole sotsiaalmeediast saadud informatsioon usaldusväärne. Kuna sotsiaalmeedias kasutatakse erinevaid varjunimesid, siis sageli ei ole võimalik teada saada, kes mingit kontot kasutab. Samuti, kui kontole on lisatud ees- ja perekonnanimi ei saa olla lõpuni veendunud, et tegemist on selle isikuga, kelle nimi on kontole lisatud. Samuti on sotsiaalmeedia miinuses võrreldes kõneeristusega asjaolu, et sotsiaalmeedia otsingud ei kata ära suhtlustihedust. Kui kõneeristustest on võimalik välja lugeda isikute omavaheline suhtlustihedus, siis sotsiaalmeedia seda ei võimalda. Seega arvati uuringus ka seda, et head alternatiivi kõneeristusele ei ole. Nenditi küll seda, et sarnast informatsiooni on võimalik teiste viisidega hankida, kuid alternatiiviks siiski pidada ei saa. Intervjueeritav 5: *„OSINT on selline üldine isiku suhtlusringkond ehk sealt tuleks välja v.a siis need isikud, kes ei soovi, et nad avalikult kuskil internetis oleks. Et see OSINT oleks üks variant, noh teine asi seal on need varjatud identiteedid, et karupoeg puhh ja [...] et sa ei pruugigi teada, kes seal taga on ja-ja OSINT ei kata ära seda suhtlustihedust, näiteks, et kui palju sa temaga suhtled, kus sa suhtled, kui pikad on teie need vestlused või mis iganes. OSINT on siuke nice to know, aga ta ei ole kindlasti alternatiivne variant.“*

Kümnest intervjuust viies toodi välja, et kõneeristuse alternatiivina on võimalik kasutada jälitustoiminguid. Jälitustoimingutena toodi välja varjatud jälgimine ning pealtkuulamine. Uuringust selgus, et pealtkuulamise loa olemasolu korral on uurimisasutusel võimalik teada saada suhtlustihedus ning kellega isik suhtleb. Varjatud jälgimise poole pealt toodi välja, et selle abil on võimalik tuvastada isiku asukohta ja liikumisi. Intervjueeritav 3: „*Tõesti, jälitusmenetluse käigus on samuti võimalik saada, et kui meil on pealtkuulamise luba, siis me teame kellega isik ju suhtleb või siis kui meil on varjatud jälgimise lubasime, siis me saame ta asukohta tuvastada jne.*“ Teise poole pealt selgus uuringus, et jälitustoiminguid päris alternatiivseks viisiks kõneeristusele pidada ei saa. Põhjus selleks on see, et sideandmete abil on võimalik vaadata minevikku. Uuringus selgitati, et andmete järgi võib tekkida vajadus pool aastat hiljem. Sideettevõtjate andmetega on meil võimalik sellises mahus minevikku minna, kuna sideandmeid säilitatakse ühe aasta jooksul side toimumise ajast. Jälitustoimingud seda teha ei võimalda. Jälitustoimingud on suunatud rohkem tulevikku ning võimaldavad koguda informatsiooni selle kohta, mida isikud teevad olevikus. Intervjueeritav 6: „*Sideettevõtjate andmete üks suur pluss on see, et sa saadki ajas tagasi minna kuni, siis ütleme, et aasta peaks olema praegu see. See on päris pikk ajaperiood ja suur eelis ongi, et kui sa uurid mingeid tegevusi või sündmusi, mis toimusid mingi aeg tagasi – võibki vajadus tulla 6 kuu pärast, 7 kuu pärast, mis iganes, pärast selle sündmuse toimumist. Siis see on üks hea viis kontrollimaks. Varjatud jälgimisega saad teha seda, mis on tulevikku suunatud tegevused ja see selles mõttes on piiratum. Teoorias võid, siis 24/7 inimest jälgida, aga sa näed siis ainult neid kohtumisi, mis ta ise vahetult teeb ja neid tegevusi, mis ta vahetult teeb. Sa ei saa teada mida ta räägib, selleks on pealtkuulamist vaja.*“

2.3. Järeldused ja ettepanekud

Käesolevas alapeatükis on omavahel ühendatud teooria ning uuringu tulemused, mille põhjal tehakse järeldusi ning ettepanekuid. Omavahel seostatakse kolm kategooriat ning teooria osa.

Vastates esimesele uurimisküsimusele, **millist kriminaalmenetluse kontekstis vajalikku informatsiooni on võimalik sideandmetest koguda**, saab uuringu tulemuste alusel väita, et sideandmete abil on võimalik tuvastada isikute liikumist, piirkonnas olevaid telefone,

isikute omavahelist suhtlemist, isikute elustiili ning saadud informatsioonist koguda, kas kaudne või otsene tõend. Lisaks eelnevale selgus uuringust, et sideandmetest saadava informatsiooni põhjal on võimalik planeerida edasisi toiminguid, olemasolevaid tõendeid kinnitada ning kriminaalmenetluses tekkinud ebakõlasid välistada. (vt käesolev töö lk 26-28). Uuringu tulemused seostuvad teoorias väljatoodud Riigikohtu (vt käesolev töö lk 10-11) väitega, et kriminaalmenetluses sideandmete kogumine sideettevõtjalt on efektiivne meede saamaks objektiivseid tõendeid isikute suhtlemise fakti ning viibimise koha kohta. Sideandmete kasumlikkus on teoreetilises osas rõhutanud ka Euroopa kohus (vt käesolev töö lk 10-11). Lisaks seostuvad uuringu tulemused teoorias väljatoodud andmetega, mida sideettevõtjatelt on võimalik koguda (vt käesolev töö lk 11-13). Nimelt on teooria osas välja toodud, et sideandmete abil on võimalik kindlaks teha:

- Helistaja number;
- Kõne liik (kõne, SMS või andmeside);
- Kõne algus, kõne lõpp ja kestvus;
- Tugijaam, mille levialas asus abonentnumber;
- Helistaja IMEI kood ja IMSI;
- Number, kellele helistati;
- Vastaja IMEI kood ja IMSI. (Päeske, 2023)

Vastates teisele uurimisküsimusele, **kuidas mõjutas asjatundjate hinnangul KrMS § 90¹ muudatus sideandmete kogumist tervikuna**, saab uuringu tulemuste alusel väita, et võrreldes seaduse muudatuse eelneva ajaga on sideandmete kogumise protsess muutunud märkimisväärselt ajakulukamaks. Uuringust selgus, et ajakulikus on põhjustatud sellest, et võrreldes seaduse muudatuse eelneva ajaga on taotlused sideandmete päringuteks muutunud tunduvalt põhjalikumaks. Lisaks asjaolu, et varem andis loa sideandmete päringuteks prokuratuur, kuid peale seadusemuudatust teeb seda kohus. Lisaks selgus uuringus, et pärast seaduse muudatust on sideandmete kasutamine lubatud ainult raskete kuritegude puhul, varasemalt oli see lubatud ka kergemate kuritegude puhul. Uuringu tulemused ei ole seostatavad teooriaga selles osas, mis puudutab sideandmete kogumise protsessi ajakulukust ning taotluste suurenenud põhjendamiskohustust. Uuringu tulemused, mis puudutavad kohtuliku etapi ja raske kuriteo kriteeriumi lisandumist on seostatavad teoorias väljatooduga (vt käesolev lõputöö 18-20). Nimelt on teoorias kirjeldatud, et enne KrMS § 90¹ muudatust andis sideandmete päringuteks lube prokuratuur, kuid pärast seaduse muudatus lisandus eelnevale kohtuliku etapp. Teoorias on ka välja toodud, et enne

KrMS § 90¹ muudatust oli sideandmete kasutamine kriminaalmenetluses lubatav ka nende kuritegude puhul, mis ei liigitu raskete kuritegu alla. Pärast seaduse muudatust lisandus aspekt, et sideandmete kasutamine kriminaalmenetluses on põhjendatud eeskätt raskete kuritegude puhul.

Vastates kolmandale uurimisküsimusele, **millise toiminguga on asendatud kõneeristustest saadud tõendite kogumine**, saab uuringu alusel väita, et vahepealsel perioodil, kui Euroopa Kohus tegi lahendi Eesti eelotsuse taotluse osas ning KrMS § 90¹ oli veel muutmata, kasutati kõneeristuse alternatiivina läbiotsimist. Uuringust selgus, et tegu ei olnud standardse füüsilise läbiotsimisega sideettevõtja ruumides vaid uurimisasutus saatis sideettevõtjale läbiotsimismääruse ning sideettevõtja andis küsitud andmed vabatahtlikult välja. Uuringust selgus ka, et mingitel tingimustel on kõneeristuse alternatiivina võimalik kasutada sotsiaalmeediat. Sotsiaalmeedia otsingutega on teatud juhtudel võimalik kindlaks teha suhtlusringkond ning kui sotsiaalmeediasse on lisatud pilte või videoid, võib teha järeldusi isikute viibimise aja ning koha kohta. Siiski selgus, et päris alternatiiviks seda kõneeristusele pidada ei ole võimalik. Esimene põhjus selleks on see, et sotsiaalmeediast saadav informatsioon ei pruugi olla usaldusväärne. Kõneeristuse puhul tuleb informatsioon sideettevõtjalt, kes on neutraalne ning tema informatsioon on usaldusväärne. Muu hulgas, kui võrrelda omavahel kõneeristust ning sotsiaalmeediat, siis sotsiaalmeedia otsingud ei kata ära suhtlustihedust. Seega seda alternatiiviks kõneeristusele pidada ei saa. Uuringu tulemused ei ole seostatavad teooriaga, kuna teoreetilistest allikatest ei selgunud, millise toiminguga on asendatud kõneeristustest saadud tõendite kogumine. Kolmandale uurimisküsimusele vastamisel lähtuti eelkõige uuringu tulemustest.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputööga sooviti vastata **uurimisprobleemile**: millised on KrMS § 90¹ muudatuse mõjud kriminaalmenetluses sideettevõtjatelt andmete kogumisele? Uurimisprobleemile vastuse saamiseks püstitati **3 uurimisküsimust**:

- 1) Millist kriminaalmenetluse kontekstis vajalikku informatsiooni on võimalik sideandmetest koguda?
- 2) Kuidas mõjutas asjatundjate hinnangul KrMS § 90¹ muudatus sideandmete kogumist tervikuna?
- 3) Millise toiminguga on asendatud kõneeristustest saadud tõendite kogumine?

Uurimisprobleemist ja uurimisküsimustest lähtuvalt seati lõputöö eesmärk, milleks oli välja selgitada KrMS § 90¹ muudatusest tingitud mõjud sideettevõtjatelt andmete kogumisele kriminaalmenetluses. Andmekogumismeetodina kasutati poolstruktureeritud ekspertintervjuusid. Uuringu valimi moodustamiseks kasutati ettekavatsetud ehk eesmärgipärast valimit. Andmeanalüüsimeetodina kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi ning suunatud ehk selektiivset kodeerimist.

Lõputöö koosneb kahest põhipeatükist. Töö esimeses pooles antakse teoreetiliste allikate abil ülevaade sideandmete olemusest ja tähtsusest, sideandmete liikidest, sideandmete säilitamisest ning kasutamisest, Eesti eelotsusetaotlusest Euroopa Kohtule ning KrMS-i muudatusest. Töö teises pooles viidi läbi empiiriline uuring, mis hõlmas endas 10 ekspertintervjuu läbiviimist asjatundjatega, kellel on praktilise töö kogemus seoses sideettevõtjatelt andmete kogumisega enne ning peale KrMS § 90¹ muudatust. Muuhulgas selgitatakse uuringu meetodeid, protsessi ja valimit ning analüüsitakse teooria ja intervjuude tulemusi ning tehakse uuringu tulemuste põhjal järeldusi.

Lõputöö autori esimene järeldus on, et kriminaalmenetluses sideettevõtjatelt andmete kogumine on tõhus meede saamaks objektiivseid tõendeid isikute suhtlemise fakti ning viibimise koha kohta. Muuhulgas on sideandmetest saadava informatsiooni põhjal võimalik planeerida edasisi toiminguid, olemasolevaid tõendeid kinnitada ning kriminaalmenetluses tekkinud ebakõlasid välistada.

Teisena on tööst võimalik välja tuua, et võrreldes seadusemuudatuse eelneva ajaga on sideandmete kogumise protsess muutunud märkimisväärselt ajakulukamaks ning taotlused sideandmete päringuteks on muutunud tunduvalt põhjalikumaks. Muuhulgas on võimalik välja tuua asjaolu, et kui varem andis loa sideandmete päringuteks prokuratuur, siis peale seadusemuudatust teeb seda kohus. Lisandunud on asjaolu, et sideandmete kasutamine on lubatud ainult raskete kuritegude puhul.

Viimasena on tööst võimalik välja tuua, et vahepealsel perioodil, kui KrMS § 90¹ oli veel muutmata, kasutati läbiotsimist kõneeristustest saadava informatsiooni kogumiseks. Siinkohal on oluline rõhutada, et tegu ei olnud standardse läbiotsimisega sideettevõtjate ruumides vaid uurimisasutus saatis sideettevõtjatele läbiotsimismääruse, mille alusel väljastas sideettevõtja küsitud andmed vabatahtlikult. Muuhulgas otsitakse kõneeristusele üha enam teisi alternatiive, sest kõneeristuse taotlemise ja sealt andmete saamise protsess on muutunud tunduvalt ajakulukamaks. Kõneeristuse alternatiivide miinusena selgus asjaolu, et tihtipeale ei ole alternatiivid nii usaldusväärsed kui seda on kõneeristus ise. Samuti ei kata alternatiivsed viisid ära suhtlustihedust, mida teeb kõneeristus.

Vastates lõputöö uurimisprobleemile, **millised on KrMS § 90¹ muudatuse mõjud sideettevõtjatelt andmete kogumisele kriminaalmenetluses**, siis kokkuvõtlikult on võimalik välja tuua, et seadusemuudatus muutis sideettevõtjatelt andmete kogumise ajakulukamaks, põhjalikumaks ning keerulisemaks. Keerulisemaks selles mõttes, et seaduse muudatuse tulemusena lisandus raske kuriteo kriteerium ning iga kuriteo puhul ei ole võimalik sideandmeid sideettevõtjatelt nõuda. Seega kitsendab see tõendite kogumise võimalusi kergemate kuritegude puhul.

Seaduse muudatusest tingituna on suurenenud eeluurimiskohtunike koormus, kelle töölauale jõuavad taotlused sideandmete päringuteks ning kes peavad otsustama loa andmise või mitte andmise üle. Kuna eeluurimiskohtunike töökoormus on võrreldes varasema ajaga tunduvalt kasvanud teeb töö autor lõputöö põhjal järgmise ettepaneku:

- Justiitsministeeriumil tuleks analüüsida, kas on võimalik eeluurimiskohtunike arvu suurendada, et sideandmete päringuks loa andmine või keeldumine oleks prokuratuurile ning uurimisasutusele kiiremini kättesaadav.

Autor põhjendab eelnevat ettepanekut sellega, et vajaliku kiireloomulise teabe saamine ei sõltuks kohtu ressursist. Ressursi suurendamise puhul on võimalik kiirendada loa andmise või keeldumise protsessi. Juhul kui ressursi suurendamine ei ole võimalik, siis on prokuratuuril ja uurimisasutusel võimalik arvestada, kui kaua läheb kohtul keskmiselt aega, et teha otsustus päringuks loa andmise või keeldumise kohta.

SUMMARY

The topic of the dissertation is „How the changes in the Code of Criminal Procedure affected the collection of communication data from communication companies in criminal procedure“. The aim of the thesis is to find out the aspects due the change of Code of Criminal Procedure paragraph 90¹ related with collecting communication data from communication companies in criminal procedure.

The thesis consists of two parts. The theoretical part provides an overview of the nature and importance of communication data, types of communication data, retention and use of communication data, Estonia's reference for a preliminary ruling and changes that have been made in the Code of Criminal Procedure. The empirical part provides an overview of the research methods and research. Also the results of the interviews are analyzed and conclusions are based on the results. In addition, interviews were conducted with 10 Estonian experts who are using communication data regularly to perform work tasks. The interviews provided answers to the following research questions:

1. What kind of necessary information in criminal proceedings can be collected from communication data?
2. According to the experts assessments, how did the change in the Code of Criminal Procedure's paragraph 90¹ affected the collection of communication data as a whole?
3. With which operation has replaced the collection of evidence from speech distinction?

Based on the theoretical sources and the results of expert interviews, the author of the thesis made five conclusions and one suggestion, so that communication data could also be used in the case of minor crimes.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Anon, 2010. Kurikamehe tabamiseks analüüsiti 1200 tundi videoid ja ligi 3 miljonit kõnet. *Eesti Ekspress*, 09. september.

Antson, A., 2022. Elektroonilise side andmete säilitamise põhiseaduspärasus¹. *Õiguskeel*, 2022/1, lk 1 ja 3.

Breyer, P., 2005. Telecommunications Data Retention and Human Rights: The Compatibility of Blanket Traffic Data Retention with the ECHR. *European Law Journal*, 11(3), pp. 365-376.

Creswell, J., 2003. *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed method approaches*. Thousand Oaks: Sage.

Czerniak, D., 2021. Collection of Location Data in Criminal Proceedings – European (the EU and Strasbourg) Standards. *Revista Brasileira de Direito Processual Penal*, 7(1), pp. 123-160.

Denscombe, M., 2003. *The Good Research Guide for Small-scale Research Projects*. Maidenhead: Open University Press.

Denzin, N.-K. & Lincoln, Y.-S., 2000. *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage Publication.

DeSimone, C., 2010. Pitting Karlsruhe against Luxembourg – German Data Protection and the Contested Implementation of the EU Data Retention Directive. *German Law Journal*, 11(3), pp. 291-318.

Dixon, H-B Jr., 2020. Your Cell Phone Is a Spy! *Judges Journal*, 59(3), pp. 34-37.

Dobrinou, M & Constatinescu, D., 2010. The Location of Mobile Communications Equipment Technical and Legal Aspects. *Lex ET Scientia International Journal*, 17(1), pp. 467-474.

Dupont, C., Cilli, V., Omersa, E., Borrett, C., Moulac, M., Vogiatzoglou, P., N, S., 2020. *Study on the retention of electronic communications non-content data for law enforcement purposes. Report.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/081c7f15-39d3-11eb-b27b-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-273344926> [Kasutatud 28.10.2022].

Eklund, M-C., 2019. Monitoring employees e-mail correspondence and Internet use – a Finnish perspective. *European Labour Law Journal*, 10(2), pp. 116-133.

Euroopa Kohus, 2014. *Liidetud kohtuasjad C-293/12 ja C-594/12, p. 43.*

Euroopa Kohus, 2018. *Liidetud kohtuasjad C-511/18 ja C-594/12, p. 168.*

Euroopa Kohus, 2021. *Kohtuasi nr C-746/18.*

Euroopa Liidu Teataja, 2002. *Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2002/58/EÜ, 12. juuli 2002, milles käsitletakse isikuandmete töötlemist ja eraelu puutumatuset elektroonilise side sektoris.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0058&from=EN> [Kasutatud 02.01.2023].

Euroopa Liidu Teataja, 2006. *Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2006/24/EÜ, 15. märts 2006, mis käsitleb üldkasutatavate elektrooniliste sideteenuste või üldkasutatavate sidevõrkude pakkujate tegevusega kaasnevate või nende töödeldud andmete säilitamist ja millega muudetakse direktiivi 2002/58/EÜ.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:32006L0024> [Kasutatud 05.01.2023].

Europol, 2022. *SIRIUS EU Digital Evidence Situation Report.* [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/SIRIUS_DESR_2022.pdf [Kasutatud 30.12.2022].

Flick, U., 2009. *An Introduction to Qualitative Research.* London, California, New Dehli, Singapore: SAGE Publications Ltd.

Graham, M., 2016. Privacy in the Age of the Internet: Lawful Access Provisions to ISP and OSP Subscriber Information. *Alberta Law Review*, 53(3), pp. 709-746.

- H. K. kriminaalasi karistusseadustiku § 199, § 213, § 323 järgi (2021) 1-16-6179.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P., 2010. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Kirjastus Medicina.
- Hubbard, R-W., Magotiaux, S., Proestos, X., 2002. The Limits of Privacy: Police Access to Subscriber Information in Canada. *Criminal Law Quarterly*, 46(4), pp. 361-390.
- Jamison, M-K., 2006. New Developments in Search and Seizure Law. *Army Lawyer*, 2006(4), pp. 9-27.
- Justiitsministeerium, 2021. *Kehtivad kuritegevuse vastased prioriteetid*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/oiguskaitse-prioriteetid>
[Kasutatud 01.10.2022].
- Kalmus, V., Masso, A. & Linno, M., 2015. *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. [Võrgumaterjal]
Kriminaalmenetluse seadustik (2003) RT I, 08.07.2021, 9.
- Laherand, M.-L., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Lamp, D., Anvelt, A., 2021. Eesti Roimad. Koolitüdruk Veronika Dari tapmise tõe paljastas üks pisiasi. *Postimees*, 04. aprill.
- Madise, Ü., Kalmo, H., Kask, O., Pruks, P., 2020. *Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne*. Tartu: sihtasutus Luridicum.
- Niklas, V., & Miettinen, S., 2015. Telecommunications Data Retention after Digital Rights Ireland: Legislative and Juridical Reactions in the Member States. *International Journal of Law and Information Technology*, 23(3), pp. 290-309.
- Pedersen, A.-M., Udsen, H. & Jakobsen, S.-S., 2018. Data retention in Europe - the Tele 2 case and beyond. *International data privacy law*, 8(2), pp. 160–174.
- Päeske, I., 2023. *E-kiri Kristjan Rummile [E-kiri]* (22.03.2023)
- R. V., J. L., T. S., R. F. Kriminaalasi karistusseadustiku § 212 järgi, 2015.

R. V., J. L., T. S., R. F. *kriminaalasi karistusseadustiku § 212 järgi* (2015) 3-1-1-51-14.

Ramirez, R., King, K., Ding, L., 2016. Location – Location – Location – Data Technologies and the Fourth Amendment. *Criminal Justice*, 30(4), pp. 19-25.

Robson, C., 2002. *Real Word Research: A Resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers*. 2nd ed. Oxford: Blackwell.

Russell, H., 2007. Criminology, Crime and Politics before and after 9/11. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 40(1), pp. 83-105.

S-S, Bourdillon., J., Ryan, M-D., 2014. *Privacy vs Security*. London: Springer.

Sarv, H., 2021. Professor: kuritegude tõendite otsimine muutub keerulisemaks. *ERR*, 03. märts.

Schasmin, P., Ginter, C., 2017. Lahendite *Tele2 Sverige* ja *Digital Rights Ireland* mõju sideandmete mugavkasutusele Eestis. *Juridica*, 2017/1, lk 42-52.

Signorato, S., 2015. ICT, Data Retention, and Criminal Investigations of Economic Crimes. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, 2015(2), pp. 204-211.

Silvermann, D., 2001. *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. *Forum Qualitative Sozialforschung Forum: Qualitative Social Research*, 2(3).

Teddle, C. & Yu, F., 2007. Mixed methods sampling: A typology with examples. *Journal of mixed methods research*, 1(1), pp. 77-100.

Tsemin, A., Antson, A., 2022. Kas anonüümsed kommentaarid saavad sideandmete kasutamise regulatsiooni valguses rahulikult magada? *Juridica*, 2022/7, lk 473-483.

United Nations Office on Drugs and Crime, 2019. *Digital evidence*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.unodc.org/e4j/en/cybercrime/module-4/key-issues/digital-evidence.html> [Kasutatud 05.01.2023].

Vabariigi Valitsus, 2012. *Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus eelnõu. Seletuskiri.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/86dde8ff-c50e-48ba-a39e-a325fe15a3f0/Kriminaalmenetluse+seadustiku+muutmise+ja+sellega+seonduvalt+teiste+seaduste+muutmise+seadus> [Kasutatud 05.01.2023].

Vabariigi Valitsus, 2019. *Riigikogu otsus „Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030“ eelnõu. Seletuskiri.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> [Kasutatud 01.10.2022].

Varik, L., 2021. Uno Lõhmus: kaua tuleb oodata õiguse kooskõlla viimist põhiõiguste nõuetega? *ERR*, 04. märts.

Viks, K., 2018. Sideandmed ja nende säilitamise olulisus. *Juridica*, 2018/8, lk 581-596.

Voog, V., 2020. Kas politsei tohib telefoni positsioneerimisega kontrollida koroonakarantiinist kinni pidamist? *Õhtuleht*, 24. märts.

Õiguskomisjon, 2021. *Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu esimene, teine ja kolmas lugemine. Seletuskirjad.* [Võrgumaterjal] Leitav: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/69f4f636-076c-487f-93c2-3827044cfb50/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20seaduse%20eelno%20\(392%20SE%20I\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/69f4f636-076c-487f-93c2-3827044cfb50/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20seaduse%20eelno%20(392%20SE%20I)) [Kasutatud 03.03.2023].

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Tabel 1. Ekspertintervjuude andmed (autori koostatud) lk 23.

Tabel 2. Uurimisküsimuste seos intervjuu küsimustega (autori koostatud) lk 24.

Tabel 3. Uurimisküsimused ja kategooriad (autori koostatud) lk 25.

Tabel 4. Saadav informatsioon (autori koostatud) lk 25.

Tabel 5. Seadusemuudatuse mõjud (autori koostatud) lk 29.

Tabel 6. Alternatiivsed viisid, efektiivsus (autori koostatud) lk 32.

Tabel 7. Aastatel 2018-2020 prokuratuuri poolt välja antud load sideandmete päringuteks lk 34 (Õiguskomisjon, 2021).

Tabel 8. Aastatel 2021-2023 (21.03.2023 seisuga) prokuratuuri/kohtu poolt välja antud load sideandmete päringuteks lk 34 (Päeske, 2023).

Lisa 1. Ekspertintervjuude küsimused

1. Milline on Teie kokkupuude sideettevõtjatelt andmete kogumisega?
2. Milliste tõendamiseseme asjaolude kindlakstegemise vajadusest lähtuvalt Te sideandmeid oma töös kasutate?
3. Kuidas on muutunud andmete nõudmise taotlemine sideettevõtjatelt pärast KrMS § 90¹ muudatust? Palun kirjeldage peamisi erisusi.
4. Kas ja kuidas on Teie hinnangul muutunud põhjendamiskohustus sideettevõtjatelt andmete nõudmise taotluses?
5. Kas Teie hinnangul on seaduse muudatuse tõttu muutunud kõneeristuse loa saamine keerulisemaks ja ajakulukamaks? Palun põhjendage.
6. Kas mõne kuriteoliigi uurimine/tõendamine on seaduse muudatusest tingituna muutunud keerulisemaks? Kui jah, siis millise?
7. Kas kõneeristustest saadavat teavet on võimalik hankida ka muu alternatiivse viisiga? Kui jah, siis palun kirjeldage neid.
8. Milline on Teie hinnangul kõneeristuse efektiivsus kriminaalmenetluses?
9. Milline on Teie hinnangul seadusemuudatuse mõju sideandmete taotluste arvule?

Lisa 2. Ekspertintervjuude analüüsi kodeerimistabel

Kategooriad	Koodid	Esinemine intervjuudes
1. Saadav informatsioon	Kood 1 Isikute liikumine	Kood 1 (8)
	Kood 2 Suhtlusringkond	Kood 2 (7)
	Kood 3 Otsene tõend	Kood 3 (4)
	Kood 4 Kaudne tõend	Kood 4 (3)
	Kood 5 Edasine planeerimine	Kood 5 (6)
	Kood 6 Elustiil	Kood 6 (4)
	Kood 7 Tõendite kinnitamine	Kood 7 (4)
	Kood 8 Ebakõlade välistamine	Kood 8 (5)
	Kood 9 Identifitseerimine	Kood 9 (5)
	Kood 10 Telefonid piirkonnas	Kood 10 (3)
2. Seadusemuudatuse mõjud	Kood 1 Põhjalikumad taotlused	Kood 1 (10)
	Kood 2 Prokuratuuri asemel kohus	Kood 2 (10)
	Kood 3 Raske kuriteo kriteerium	Kood 3 (3)
	Kood 4 Ajakulukus	Kood 4 (10)
	Kood 5 Kataloogi kuriteod	Kood 5 (3)
	Kood 6 Masskuriteod	Kood 6 (4)
	Kood 7 Kohtupraktika areng	Kood 7 (1)
	Kood 8 Menetluste lõpetamine	Kood 8 (1)
3. Alternatiivsed viisid, efektiivsus	Kood 1 Sotsiaalmeedia	Kood 1 (8)
	Kood 2 Internetipõhised kõned	Kood 2 (9)
	Kood 3 Jälitustoimingud	Kood 3 (5)
	Kood 4 Läbiotsimine	Kood 4 (10)
	Kood 5 Ebausaldusväärsus	Kood 5 (4)
	Kood 6 Head alternatiivi ei ole	Kood 6 (4)
	Kood 7 Taotluste arvu vähenemine	Kood 7 (10)